

ODJEK BEČKOG RATA NA MAKARSKOM PRIMORJU I U HERCEGOVINI (1683—1723)*

Marko Perojević

1. Prije bečkog rata — Beč oslobođen — »Sveta liga« — Pokret u mletačkoj Dalmaciji.

Padom Klisa (1537), Knina, Drniša i drugih hrvatskih gradova u turske ruke sve se više na dalmatinskom primorju suzivao mletački posjed. Do početka kandijskog rata (1645) sav je taj posjed bio sveden na četiri primorska grada: Zadar, Šibenik, Trogir, Split i otoke. Sve ostalo, i u primorju i u unutrašnjosti, bilo je u turskoj vlasti, a, što je najteže, i na nekim mjestima, kao na primjer u Morlačkom kanalu, Karinu, Vrani, Skradinu, Turci su bili doprli i do mora. Pogotovo su oni bili gospodari morske obale, koja se protegla između Cetine i Neretve, to jest Makarskog primorja. Ne treba se, dakle, čuditi što su Turci počeli sanjati o prevlasti i na ovoj obali Jadrana, odakle će potisnuti Mletačku Republiku. Jednako su Turci radili da postanu gospodari istočnog dijela Sredozemnog mora. To ih je 1645. dovelo do rata s Mleča-

* Ovaj rad počeo je izlaziti u splitskom časopisu »Jadranska straža« XIX, 1941, 55—6 i 94, ali je početak drugoga svjetskog rata prekinuo daljnje izlaženje časopisa. Bivši urednik »Jadranske straže« J. Ravlić sačuvao je rukopis preostalog dijela priloga i pred više godina predao ga prof. J. Šidaku za tisak u HZ-u. Međutim, kako rad nije bio snabdjeven bilješkama, tiskanje se odlagalo. Napokon je prof. J. Šidak predao rukopis meni da ga popunim bilješkama i priredim za tisak. Na temelju nekoliko navedenih djela, koja je pok. M. Perojević zabilježio na kraju rukopisa, počeo sam tražiti ostalu literaturu koja bi mogla poslužiti kao izvor M. Perojeviću, a koju on nije naveo. U tom sam uspio, pa sam potpun popis njegovih izvora proširio i pozivima na djela i rasprave koji su publicirani poslije njegove smrti, kako bi suvremeni čitalac u bilješkama našao što potpuniju bibliografiju u vezi s makarskom prošlošću potkraj XVII i na početku XVIII stoljeća.

U rukopisu sam ispravio nadnevak smrti fra M. Lišnjica, imena mjeseca zamijenio brojkama, ujednačio imena mjesta Gradac (Lovčanj i Lapčanj) u Lapčanj, ponegdje popravio navode prema izvorima, imena ljudi ujednačio na etimološki način pisanja, popravio imena nekih Kačića prema izvoru, popravio imena Cernica u Crnica, Peroja u Peraja, Bartola u Bortolazzi i to su uglavnom svi moji zahvati u rukopis osim onih na koje je upozoreno u bilješkama.

Prilog je, uza sve nedostatke Perojevićeva načina pisanja, veoma zanimljiv za makarsku prošlost, kako po poznatim tako i po novim podacima koje donosi. To i dužna obveza prema rukopisima pokojnih hrvatskih historičara u potpunosti opravdavaju objavljivanje ovog priloga.

Trpimir Macan

Redigirajući rukopis u obliku, u kojem ga je T. Macan priredio, ja sam ga jezično ponešto dotjerao i uskladio s načinom lektoriranja kojega se u HZ pridržavam. — J. Šidak.

nima. U svibnju one godine velika turska mornarica iskrcava na otok Kandiju vojsku od 60 000 ljudi, kojoj je na čelu bio Jusuf Mašković, Dalmatinac iz Vrane.¹

Kandijski rat (1645—69) odjeknuo je i u mletačkoj Dalmaciji. Turci su iz Bosne i Hercegovine provaljivali u dalmatinsko primorje, a Dubrovnik je ostao između dvije vatre strahujući za svoju slobodu i nezavisnost. Bojao se da ga Turci ne posjednu ili da ga Mlečani ne osvoje i da tako postane središtem tursko-mletačkog sukoba. Mudri Dubrovčani nijesu se htjeli zamjeriti Mlečanima, a iz potaje pristajali su radije uz Turke.²

Mletački general Leonard Foscolo sve poduze da utvrdi granicu prema Bosni i Hercegovini i da opskrbi primorske gradove. Sa svim tim je Dalmacija bila nezaštićena i izložena, jer je mletačka vlada sve sile bila uložila za obranu Kandije. Mjesto ubojitog oružja Mletačka je Republika iskoristila u ratne svrhe vjersku gorljivost naroda u Dalmaciji i potlačene raje u Bosni i Hercegovini. Među bosanskom rajom nastao je pokret da seli na mletačko tlo i da se združi s braćom u Dalmaciji, pa da zajednički vojuju protiv Turčina.³

Svaki put kad se Mletačka Republika ili Austrija zgrabila s Turskom sinula bi raji nada da će se osloboditi turskog gospodstva. Zato je rado i veselo išla u rat. U početku kandijskog rata ustao je oduševljeno i narod u Makarskom primorju.⁴ Tek imenovani makarski biskup fra Petar Kačić, sinovac prijašnjega biskupa fra Bartula Kačića,⁵ ode u Mletke sa sedmoricom primorskih prvaka i svojevrijedno se predade Republici. Na to Makarani istjeraše tur-

¹ B. Desnica, Odlomci iz istorije kotarskih uskoka, VAHD 1932, 339, 341. — M. Mirković (Miroslav Alačević), Biskup Petar Kačić osloboditelj Primorja, *Bullettino di arch. e storia Dalmata*, Split 1888, Prilog VIII, 3, gdje upućuje da je pisao o Jusufu Maškoviću u splitskoj »Nadi«.

² Š. Ljubić, Odnosaji među republikama Mletačkom i Dubrovačkom, Rad JAZU 53, 163.

³ S. Zlatović, Kronika O. Pavla Šilobadovića o četovanju u Primorju (1662—86), *Starine XXI*, 1889, 87. — Š. Ljubić, Pregled hrvatske poviesti, Rijeka 1864, 265.

⁴ Makarsko primorje dijeli se na Donje (sela Brela, Bast, Baška voda, Velobrdo, Makar, Kotišina, Tučepi, Podgora, Drašnice, Igrane i Živogošće) i Gornje (sela Drvenik, Zaostrog, Podaca, Brist, Gradac, Bačina) Primorje koje se od XV st. do početka XVIII st. zvalo i Fraguštinova tj. po fra Augustinu Vlatkoviću iz zaostroškog samostana, utemeljitelju zadudžbine Sv. Marije u Zaostrogu. Bačina je pripojena Gornjem Primorju u početku XVIII st., kad je nestalo starije ime za bačinski kraj Čuškovija. U mletačko doba ustalio se naziv Primorje za kraj od Brela do ušća Neretve, a za kraj od Bačine do Gabele Krajina. Pored spomenutih krajeva u makarskoj biskupiji nalazila se i župa Vrhdol u Vrgorskoj krajini iza Biokova, zvana i Gorska župa ili jednostavno Župa (sela Zagvozd, Župa, Grabovac, Raščani) i Imotska krajina. Usp. S. Zlatović, Stari predjeli makarske biskupije, *Bull.* 1886, 72—74. — P. Kadčić Peko, Poviest okružja makarskoga u Dalmaciji, *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku VII*, Zagreb 1863. 92 i dalje. — J. Ravlić, Makarska i njeno Primorje, Split 1934. — N. Alačević, Slavni i zaslužni muževi. Makarska i Primorje. Izlet na Biokovo, Split 1910, 57.

⁵ Fra Petar Kačić, Makaranin, franjevac provincije Bosne Srebrne, makarski biskup 1646—63, nasljednik Bartula Kačića, makarskog biskupa 1615—45. — D. Mandić, Hercegovački spomenici franjevačkog reda iz turskog doba, Mostar 1934, 129, 130, 132—3, 136—7, 141. — Ra..., Obitelj Kačić u poviestnim dokumentima, Zadar 1885, 25. — S. Zlatović, Izvještaj o Bosni god. 1640. O. Pavla iz Rovinja, *Starine XXIII*, 1890 (1), 17. — Isti je o Bartulu Kačiću pisao i u »Listu biskupije splitsko-makarske«. — M. Batinić, Djelovanje franjevacu u Bosni i Hercegovini II, Zagreb 1883, 103.

ske činovnike i predadoše se Foscolu. Cijelo građanstvo sa svećenstvom i biskupom na čelu izađe ususret mletačkoj vojsci i uvede je u grad. Po ugovoru, Republika potvrdi sve njihove povlastice, zajamči narodu da će ga braniti od Turaka i da će za obranu Primorja sagraditi tri tvrđave — jednu na Dupcima, drugu na klisuri Sv. Petra pred Makarskom, treću u Gracu. Toga zapanja, na žalost, Mlečani ne održaše, a to je Turke ohrabrilo.⁶ Sredinom 1647. zapališe samostan Sv. Križa u Živogošću.⁷ Slijedeće godine dođe turska vojska da kazni Primorce, našto makarski biskup zatraži pomoć od Republike, ali mu ona odgovori da narod pobjegne na otoke Brač, Hvar i Korčulu. U nevolji narod to i učini, te ga mletačko brodovlje preveze. Tim se nije narodu ništa pomoglo. Polja i sela na Primorju ostadoše pusta. Turčin je slobodno rušio crkve i samostane i palio sela ostavljajući za sobom garišta i pustoš.⁸ Bolnim je srcem narod s otoka sve to gledao i konačno odlučio da se vrati na razorena ognjišta, da ih obnovi i brani, jer je i tada na otocima stradao od svake rđe i nevolje. Znao je, doduše, da neće moći mirno obrađivati svoju zemlju, ali se bar nadao da će mu biti lakše preko brda provaljivati u tursku zemlju, četovati, vraćati šilo za ognjilo, otimati neprijatelju blago i tako produljiti svoj

⁶ A. Lulić, *Compendio storico-cronologico di Macarsca, Split 1860*, 40, 41—45, 49. — *Starine XXI*, 87 (Foscolo 1645. pozvao Petra Kačića u Split), 89. — Batinić, n. dj., 115. — Z. N. Bjelovučić, *Ugovor makarsko-primorskih knezova s mletačkom republikom god. 1646*, *Starine XXXII*, 1907, 317—322. — P. Kadčić Peko, n. dj., 93, stavlja ugovor u g. 1647, a kaže da je biskup Petar Kačić sagradio kule kod Sv. Petra, u Vrulji i Gracu (121—122). — Ravlić, n. dj., 124—126. — Isti, *Dobrovoljna predaja makarsko-primorskog pučanstva u podaništvo mletačko 1646. godine*, *Izveštaj drž. srednje tehničke zanatske škole u Splitu za 1929/30*. — V. Milić, *Knezovi Babić*, *Bull. 1879*, *Prilog VII—VIII*, 4, kaže da je 1646. Petar Babić sa sinovima Josipom, Stjepanom, Ivanom i Matom išao u Zadar dogovarati s Foscolom predaju Makarske i Primorja i da je Foscolo primio predaju uz povlastice kakve su imali Paštrovići, što je Vijeće u Veneciji potvrdilo 8. II 1647. Tim ugovorom su bila obuhvaćena 23 mjesta od Neretve do Cetine na dužini od 70 milja. — M. Stojković, *Podgora u XVII stoljeću*, *Zbornik za narodni život i običaje XXIX*, Zagreb 1933, 97—98. — M. Mirković, n. dj., 5. — S. Zlatović, *O ponudah primorskih seljana, turskih podanika, Mletačkoj Skupnovladi*, *Bull. 1886*, 62—63. — L. C. Pavišić, *Memorie Macarensi II—III*, *Pula-Trst 1900*, 12—14. — Tvrđavu na klisuri Sv. Petra Lulić i Ravlić nazivaju i tvrđavom na Stazi. — G. Bujas, *Makarski ljetopis od god. 1773. do 1794*, *Starine XLVII*, 279.

⁷ A. Lulić, *Memorie della francescana provincia de' MM.OO. del SS. Redentore in Dalmazia, Split 1860*, bilj. na str. 35. — Mirković, n. dj., 7. — S. Zlatović, *Starine XXIII*, 17, kaže da je samostan Sv. Križa utemeljen 1616, a Pavišić (n. dj., 129) da je utemeljen 1612.

⁸ J. Alačević, *Tabularium, Zadar 1901—04*, 24. — Ravlić (n. dj., 26) datira seobu na Brač (gdje su osnovali sela Sumartin i Selca) i na Hvar (200 porodica) u g. 1646. Isto tako Zlatović (*Starine XXIII*, bilj. 7, na str. 12—13) piše da je O. Petar Kumbat, gvardijan imotskog samostana preveo redovnike i dosta puka u Primorje i u Makarskoj bio izabran za gvardijana, pa 1646. preveo redovnike na Brač, gdje su ovi s pukom naselili mjesto Sv. Martina (Sumartin). I V. Milić (n. dj., 5) kaže da je na Brač prešlo 150 obitelji i da se na početku 1646. preselilo još 1011 oružanih ljudi. Preveli su ih Ivan i Mato Petrovi Babić. — M. Mirković (n. dj., 6—7), K. Eterović (*Franjevačka provincija Presv. Otkupitelja, Nova revija vjeri i nauci, Ilustrirani prilog, Makarska 1929*, III—IV, 21), A. Ujević (*Imotska krajina, Split 1954*, 79), P. Kačić Peko (n. dj., 108) seobu stavljaju u g. 1643, A. Lulić (*Compendio*, 51) u 1663, a G. Stanojević (*Dalmacija za morejskog rata, Beograd 1962*, 8) u 1672. Može se zaključiti da je u ta nemirna vremena bilo više pomicanja puka, pa je vjerojatno da je neka seoba mogla biti i 1648, kako navodi Perojević.

bijedni život. Od sada Primorci četuju u većim ili manjim skupinama od 20 do 40 ljudi. Oni dolaze u turska sela po Neretvi, Vrgorcu, Imotskom i Ljubuškom kotaru, te se vraćaju s plijenom. Taj se sastojao ponajviše od sitne i krupne stoke, a često i od zarobljenih Turaka, koje su prodavali Mlečanima za galije uz naplatu od 20 reala (srebrnih dukata poput talira). Sreća ih nije uvijek pratila. Neki se iz turske zemlje nisu vratili, jer su ondje ostavili svoju rusu glavu ili ostali u ropstvu.⁹

Ovo je četovanje išlo u prilog mletačkoj vladi i ona ga je pomagala oružjem, prahom i olovom. Da Turci ne bi iz osвете nenadano provalili u Primorje, postavljene su bile straže po brdima, odakle bi se pucanjem iz mužara najvjestio dolazak neprijatelja.¹⁰

Nije sve zabilježeno što je narod Makarskog primorja učinio i koliko je jada Turcima zadao. Zna se da su i Primorci bili s generalom Foscolom kad je 31. III 1648. osvojen i oslobođen Klis od turske vlasti.¹¹ Fra Andrija Kačić u svom »Razgovoru ugodnom« opjevao je u više pjesama razne događaje i junaštva Primoraca za kandijskog rata. Drugi jedan fratar iz Primorja, fra Pavao Šilobadović, počeo je pisati svoju kroniku »neka znate koja su se učinila ovoga rata«. Njegova kronika bilježi sve znatnije događaje četovanja od siječnja 1662. do 1669. mjeseca kolovoza, kad je sklopljen mir s Turcima.

Jedno pismo novoimenovanog duvanjskog biskupa Jahna god. 1659. dobro prikazuje stanje iz tog vremena. Biskup piše da ne može boraviti u Duvnu, jer je grad opustošen i srušen sa zemljom, a nadaleko nema kršćanske duše. Htio je ići u Imotski ili Ramu, ali je paša zabranio da zbog ratnog stanja nitko ne smije onamo doći.¹²

G. 1661. umro je makarski biskup fra Petar Kačić i tek na početku veljače 1664. imenovan mu je nasljednikom fra Marijan Lišnjić (umro 3. III 1686). Kroz sve vrijeme, kako se bosanski franjevci tuže u Rimu, kršćani su provaljivali u tursku zemlju bez ikakva milosrđa i obzira na katoličku vjeru i plijenili kuće jadnih kršćana turskih podanika, a što je još gore, odvodili ih i prodavali u roblje. Jednako se biskup Lišnjić tuži 1665. da mletački vojnici prodaju velik broj kršćana na turske brodove, a da toga ne priječe mjesni upravitelji, već da i sami mletački generali uzimaju od toga desetinu i iz pohlepe za dobiti iz te trgovine upropaštavaju narodno dobro gore nego Turci. Dok je biskup dijelio krizmu, vojnici su mu iz ruku otimali kršćansku čeljad. Tako je za uprave prijašnjeg generala u makarskoj biskupiji prodano preko 7 000 kršćana, a i sada se to isto čini. Biskup zbog toga moli Kongregaciju Propagande da mletačka vlada zabrani tu trgovinu. Na isti se način one godine jadao Rimu trebinjski biskup Martinis i molio da se spriječi nasilje haj-

⁹ Starine XXI, 88, 89, 90—108. — Mirković, n. dj., 5—11, 14, i dokumenti na str. 17 i dalje. Spominje nekoliko uzaludnih turskih napadaja na Primorje 1662—63. — Š. Ljubić, Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske II, Rijeka 1869, 198, navodi da su Primorci napadali i pustošili do Imotskog i Zadvarja 1648. i da su Turci u lipnju zapalili Makarsku. — Milić, n. dj., 4. Petar Babić sa sinovima Josipom i Stjepanom poginuo je pod Zadvarjem.

¹⁰ Mirković, n. dj., 12.

¹¹ Na ist. mj. 11, 30—31.

¹² Batinić, n. dj., 126. — Mandić, n. dj., 160—161, 168—169. — Fra Mihajlo Jahnn, Pomeranac, provincijal franjevačke reformatske provincije u Češkoj, duvanjski biskup 1658—65, naslijedio biskupa fra Pavla Posilovića.

duka u njegovoj biskupiji i da republika u tome posreduje, jer su hajduci upropastili njegovu biskupiju prodavajući kršćane na galije, pa od straha svijet bježi, nestaje katolika i zemlja ostaje pusta. Kongregacija Propagande je na tu tužbu zaključila da se u Mlecima poradi da biskupove žalbe budu uvažene. Toliko je naših robova bilo u samom Napulju da je bio postavljen franjevac koji će »ilirske« robove ispovijedati i raditi o njihovu oslobođenju. Kako biskup duvanjski tako i trebinjski nisu zbog rata mogli stanovati u svojim biskupijama, pa je trebinjskom bilo dopušteno da boravi u Rijeci Dubrovačkoj.¹³

Svi naponi Mlečana i junaštva našeg naroda u Dalmaciji za kandijskog rata ostali su ipak bez većeg uspjeha. Koliko je narod u Primorju u to vrijeme stradao, najbolje se vidi iz procesa od 11. X 1663. na molbu kneza Nikole Kačića iz Lapčanja (Graca), u kojem se spominju sami Kačići što su poginuli ili bili zarobljeni. Od tih je knez Ivan Kačić, otac Nikolin, 1653. bio zarobljen i ubijen. Knez Radoš Kačić-Juričević bio je ubijen, a sin i kći zarobljeni. Dva sina kneza Stjepana — jedan zarobljen, drugi ubijen. Franjo, sin Ivana Kačića, Pavao sin Nikolice Kačića, sestra Nikolina sa kćerkom također zarobljeni u Sarajevu. Knez Juraj Kačić iz Baćine bio je ubijen, a majka mu i sestra zarobljene. Knez Nikolica Kačić sa ženom, dva sina i dvije kćeri bili su zarobljeni, a Nikoličin brat Mirko ubijen, dok mu je žena s kćerkom i četiri sina bila zarobljena. Žena kneza Grgura sa dvije kćeri i tri sina dopala je ropstva. Knez Juraj bio je ubijen, a njegova žena sa tri kćeri i jednim sinom zarobljena. U tursko je ropstvo pao i knez Stjepan sa kćerkom i suprugom. Franica iz Brista, rođakinja kneza Nikole, bila je zasužnjena sa tri kćeri i tri sina, a druga rodica, Margarita, sa dvije kćeri i dva sina. Pavao Kačić pok. Stjepana ugušen je bio u pećini.¹⁴

Uza sve, dakle, žrtve Mlečani su najzad bili primorani sklopiti mir. Kandijski je rat svršio mirom od 6. IX 1669, po kojem su Turci dobili grad Kandiju i oveći dio otoka. O granici Bosne i Hercegovine s Dalmacijom pregovaralo se do 1671. Mlečani su morali Turcima vratiti sve što su bili za rata uzeli, kao Drniš, Skradin i Knin, osim Klisa i nekih drugih mjesta.¹⁵ Ali ni to Turcima nije bilo dosta pa su nastavili uznemirivanjem. U Primorju i na čitavoj dalmatinskoj granici bilo je manjih sukoba. No ni narod u Dalmaciji nije bio zadovoljan s mirom i često je provaljivao u tursku zemlju. Šilobadović se 24. XI 1671. ovako žalio: »dužd pusti Primorje caru (turskom; M. P.), a budući se zakleo zakletvom da ga neće pustiti nikada, i budući odnio Misal na kom se kleo; to mi ostajemo kako riba na osekli, i to ti uzdanje u svakomu.« Zatim piše 10. V 1676. da »dođe carev kapidžija na Makarsku samo 450 Turaka, da mu Primorci dadu poharačicu; ali je ne dadoše i otiđe priteći da će porobiti i sve smaknuti.« Dvije godine kasnije, 26. I 1678. »dodoše na Makarsku vezirovi čauši i uhitiše gvardijana fra Šimuna Ribarevića, još ljudi š njime 12, učiniše te groša šesnaeste stotina.« Napokon 10. V 1682. »dodoše Imočani, Gabeljani i Vrgor-

¹³ Mandić, n. dj., 169, 175, 177—178, 179—180, 183, 185—186. — Fra M. Lišnjić, franjevac provincije Bosne Srebrne, makarski biskup 1664—86. — Scipio de Martinis, trebinjski biskup 1663—68; naslijedio ga fra Ant. Primi, franjevački provincijal dubrovačke provincije, trebinjski biskup 1669—1703. — Fra Donat Jelić iz Spiča, franjevac dubrovačke provincije (umro 1676), bio je ispovjednik u Napulju.

¹⁴ Mirković, n. dj., 61—63.

¹⁵ Ljubić, Pregled, 279. — Isti, Ogledalo II, 216—217.

čani na Makarsku, 350 ljudi, tako rekoše, da kupe paše bosanskoga večeru, odniše 6 stotina groša i porobe manastir.«¹⁶

U Primorju i ostaloj mletačkoj Dalmaciji nije, eto, bilo pravoga mira, iako nije bilo ni pravoga rata. Vatra je bila tek zapretna. Ispod pepela često bi vrcnula koja iskra dok nije odjednom dunuo jak vjetar, odnio pepeo i vatru najvećom žestinom rasplamsao. Još nije bio svršio dvadesetgodišnji mir između Austrije i Turske, sklopljen u Vašvaru 1664, kad bukne novi rat među tim vječitim neprijateljima. Car Leopold I želio je doduše produžiti mir, ali ga je spriječio veliki vezir Kara Mustafa, koji je za rat predobio sultana Mehmeda IV. Mislio je vezir da je sada pogodan čas da obnovi tursku državu i da je proširi, pa da u carskom Beču osnuje novo veliko tursko carstvo. Sultan ga poslušao i diže vojsku prema Drinopolju. Leopold je vidio da ratu ne može izbjeći a niti neprijatelja dočekati. Zato posredovanjem pape Inocencija XI sklopi u ožujku 1683. savez s poljskim kraljem Ivanom Sobjeskim za obranu i navalu.¹⁷

Uto krene sultan sa 250 000 ljudi i 300 topova put Beograda gdje preda Kara Mustafi vrhovnu zapovijed, a sam ostade u Beogradu. Veliki vezir prošljedi s vojskom do Osijeka, pa preko Stolnog Biograda i Đura pade ravno pod Beč. Car se Leopold uplašio i 7. V pobježe iz Beča u Linz, pa u Pasovu, ostavivši kneza Staremberga da brani glavni grad. 17. VII Beč je bio sasvim opsjednut. Računao je Kara Mustafa da će grad brzo i lako osvojiti, prije nego mu dođe pomoć. Nada ga prevari, jer se opsada oteгла osam sedmica. Sa svih su strana Turci udarali, ali se Beč junački držao dok mu na Malu Gospu (8. IX 1683) ne stiže u pomoć Ivan Sobjeski sa 90 000 momaka. Pod gradom se 12. IX cijeli dan vodila jedna od najkrvavijih bitaka i predveče svrši potpunim turskim porazom i bijegom. Turci su ostavili šatore i ratnu blagajnu, 370 topova i 10 000 mrtvih. Poslije sjajne pobjede uđe kralj poljski u Beč, a sutradan prispje i car Leopold. Velika pobjeda Ivana Sobjeskog nije samo spasila Beč nego i čitavo kršćanstvo. Kršćanskim je narodima pao s prsiju teški kamen, a bečki je dvor dobio nove nade i odvažnosti. Kad je domalo kršćansko oružje kod Parkanja izvojevalo i drugu pobjedu i kad je 26. X osvojen Ostrogon, bečki se dvor još više ojunao. Sada se u Beču začeo misao da se rat s Turcima nastavi a sve kršćanske zemlje oslobode od turskog jarma.¹⁸

Pobjeda pod Bečom odjeknula je sve do Jadrana, od Like i Krbave do Dubrovnika i Albanije, od Slavonije i Bosne do Hercegovine i Crne Gore. Zadarški nadbiskup Parzagli već 26. IV 1683. javio je državnom tajniku kardinalu Cibru kako ga je nekoliko hiljada katoličkih vlašćkih (Morlachi) obitelji, nedaleko mletačke granice, više puta molilo da im nađe zemlje izvan turske vlasti gdje bi se naselili. On im je odgovorio da se strpe i da će im Bog pomoći, jer na mletačkom zemljištu, koje se sastoji od uske primorske pruge, nešto šire od jedne milje, ne može im se dati zaklonište. Prije nekoliko dana opet su po-

¹⁶ Starine XXI, 108. — Lulić, Compendio, 55—6.

¹⁷ Ljubić, Pregled 280. — T. Smičiklas, Dvjestagodišnjica oslobođenja Slavonije I, Djela JAZU XI, 1891, 103—5.

¹⁸ Ljubić, Pregled 280—281. — Isti, Ogledalo II, 217—218. — Batinić, n. dj., 156—157. — Smičiklas, n. dj., 106—9. — S. Bašagić, Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1900, 79.

ručili nadbiskupu da više ne mogu podnijeti turske sile; mole da ih papa primi u svoju državu, jer će se s djecom poturčiti.¹⁹

Narod u Dalmaciji i Bosni nije više mogao čekati. U mletačkoj Dalmaciji probudili su se duhovi, planula je ratna zublja. Kotarani s Ličanima udare na Turke. U rujnu i listopadu 1683. gone ih iz Plavna, Vrane, Ostrovice, Perušića, Benkovca, Skradina, Obrovca, Drniša i drugih krajeva. Narod vođe opjevani junaci Stojan Janković, knez Franjo Posedarski, Zadrani Šimun Bortolazzi, vranski guvernadur, Ilija Mitrović i pop Marko Mesić.²⁰

Papa posla 25. IX 1683. hrvatskom banu Nikoli Erdediju 25 000 forinta za pomoć protiv Turaka. Ban zamoli 10. X ponovo za novčanu pomoć da se spasi Hrvatska, »to predziđe Italije, pače, kršćanstva.«²¹

Bez dozvole mletačke vlade Splitski i Klišanski zauzeše kulu Zadvarje. Združeni s turskom rajom poharaše i popališe sve što je bilo tursko. Turci su se morali zatvoriti u svoje kule i gradove.²²

Bosanski se paša zbog toga potuži Republici, a ona, iz straha da se Turcima ne zamjeri i ne izazove s njima rat, naredi da se vođe ustanka kazne. 25. XII 1683. zapovijedi ona svojim podanicima u Dalmaciji da se povuku u svoje granice, jer da je bosanski vezir mnogu vojsku sakupio u Banjoj Luci. No narod je više slušao kucaje svoga srca, nego vladine naredbe. Opći providur Lovro Donato bio je već 2. XI 1683. javio mletačkom senatu da je pokret zahvatio svu zemlju, pa ga on ne može zaustaviti, te da mu se nude i bosanski kršćani, Zagorje i Poljičani. U pismu od 2. I 1684. opet javlja u Mletke da su u unutrašnjoj Dalmaciji samo dva znamenita grada, Knin i Sinj, u turskim rukama. »Ovaj narod — piše on — kadar je podnijeti sve nepogode, neumoran je u trudu, nisu mu teški ni glad ni nesаница, čvrste su mu noge, a jaka mišica puna žara i srca junačkoga, samo mu manjka vojnički red.« Koliko god Mlečanin prigovara njihovu glavnom vođi Janku da ga više srce zanosi, opet mora priznati da je »ime njegovo Turcima strašno, a kršćanima milo«.

Republika nije mogla više ostati u svom kolebanju i neodlučnosti, pogotovo kad joj iz Dalmacije dođe poslanstvo da će joj narod vjerno i oduševljeno pomoći ako se združi s carem protiv Turske. Zato naredi općem providuru da potajno dade narodu oružje i odredi mu kapetana. Donato takovim proglasi viteza Mitrovića, serdara Smiljanića, kneza Posedarskoga i Bortolazzija i stavi ih pod vrhovnu upravu kneza i viteza Ivana Radoša.²³

Vidjevši oduševljenje naroda u Dalmaciji i ne htijući ostati po strani i pustiti da bečki dvor iskoristi ovu zgodu, Republika se odlučila 12. II 1684. navijesti Turskoj rat. Da budu sigurniji, sklopiše Mlečani savez s carem Leopoldom i s kraljem Ivanom Sobjeskim. Pod pokroviteljstvom papinim došlo je tako do sklapanja »svete lige«. U smislu ugovora saveznici nisu mogli s

¹⁹ Mandić, n. dj., 233. — Fra Evangelista Parzaghi, kremonski franjevac, zardarski nadbiskup 1669—88. — Alderano Cibo de' principi di Maffa e Carrara (1645—1700), drž. tajnik Inocencija XI.

²⁰ Rad JAZU 53, 176. — Ljubić, Pregled, 282. — Isti, Ogledalo II, 219. — Smičiklas, n. dj., 112.

²¹ A. Theiner, Vetera monumenta Slavorum meridionalium II, Zagreb 1875,

²² Smičiklas, n. dj., 112.
215—216.

²³ Ljubić, Pregled, 282—284. — Isti, Ogledalo II, 219—221. — Smičiklas, n. dj., 111—113. — Tabularium, 33.

neprijateljem posebno ugovarati mir. Svaki je od njih imao sa svoje strane i sa svojom vojskom voditi rat. Zemlje koje će se u ratu dobiti zadržat će onaj čije su prije bile, odnosno ustupit će se starom gospodaru. Tako je Republici bilo dopušteno »da predobije i od neprijatelja natrag uzme ono što je izgubila.« Rek bi po tome da Beč nije priznavao Mlečanima pravo da za sebe osvoje hrvatske i bosansko-hercegovačke krajeve na koje je bečki dvor, kao baštinik ugarsko-hrvatskog kraljevstva, imao pravo. To se odnosilo i na teritorij Dubrovačke Republike koja je strepila da je Mlečani ne osvoje. Zato se Dubrovnik podloži Leopoldu i car ga primi 20. VIII u svoju vlast »kao kralj ugarski«, obvezavši se da ga brani i pri sklapanju mira s Turcima štiti njegove interese.²⁴

Sada plane duž čitave evropske turske granice 14-godišnji rat (1684—99), u kojem su mletački podanici u Dalmaciji mnogo učinili za Republiku, a bili bi i više da ih je bolje opskrblila hranom i oružjem. Na račun Republike narod je kroz to vrijeme krv svoju prolijevao u Dalmaciji, Bosni i Hercegovini. Sve ratne uspjehe Mlečani su imali da zahvale više junaštvu i požrtvovnosti svojih podanika u Dalmaciji nego sebi. Četovanje se vodilo s jedne i druge strane. Turci su upadali u Dalmaciju, a mletački podanici u Bosnu i Hercegovinu. Često su čete prolazile preko dubrovačkog zemljišta, što su Dubrovčani gledali spriječiti da se ne zamjere Turcima. Zato je dolazilo više puta do svađa i sukoba između Dubrovnika i Mletaka.²⁵

Nije nam namjera da u ovoj radnji pišemo o svim događajima koji se odigraše za toga rata. Ograničit ćemo se samo na događaje u Makarskom primorju i Hercegovini, a sporedno ćemo se dotaći onih u drugim krajevima koji su u vezi s događajima u Primorju²⁶.

Već 28. II 1684. javio se vrhovni providur u Dalmaciji mletačkoj vladi da su Turci razorili mletačku solnicu u Neretvi. To je bio početak neprijateljstva. Makarskoj i Primorju odmah zatim zaprijeti velika pogibao. Mletačka vlada naredi 24. III vrhovnom providuru da pazi, hoće li Dubrovčani dati Turcima zamoljene brodove, s kojima bi htjeli naskočiti i s mora Makarsku i cijelo Primorje. Vlada zbog toga zapovijedi providuru da to spriječi. Oprez mletačke vlade valjda je tu opasnost odvratio, ali čim je nastalo proljeće 1684, Turci krenuše na drugu stranu. Dneva 4. IV stiže vijest da je hercegovački paša s Durakom Begovićem i Turcima iz Like i Udbine došao s jakom vojskom blizu Knina. Na to Republika posla u Dalmaciju za općeg providura generala Domenika Moceniga. »Ako se — kaže Alačević — sa samim Morlacima pod upravom općeg providura Lovre Donata moglo osvojiti tvrđe Vranu, Ostrovicu, Karin, Nadin, Drniš, Skradin, Duare i Risan; ako su se provale Morlaka protegle na kninski teritorij do Grahova i Glamoča s jedne strane, a do Herceg-Novog s druge strane; ako je napokon samo vlastitim silama narod iz makarskog teritorija i Primorja uspio da odaleči Turke, bilo je više nego naravno da senat vjeruje da će novi opći providur Dominik Mocenigo s novcem i vojnim pojačanjem imati potrebitih sredstava da sačuva što je bilo dobiveno i da će sve više potiskivati Turke koristeći se i s općim oduševljenjem naroda. Ali je Mocenigo zabio u glavu da se ne može latiti nikakva

²⁴ Ljubić, Pregled, 281—282, 287. — Smičiklas, n. dj., 110.

²⁵ Rad JAZU 53, 179.

²⁶ Makarska je bila oslobođena u siječnju 1684. — Stanojević, n. dj., 38.

ozbiljnog pothvata bez brojne i disciplinirane vojske. Zbog toga on izgubi dragocjeno vrijeme da sakupi ne samo što veći broj ljudi, nego i da ih uvježba pa je zato uzalud izgubio čitavo ljeto, a da iz Zadra nije izišao. Nisu koristile senatove pospješnice da ga navede na poduzimanje kakve akcije. Stoga su propale sve nade, koje su se u njega polagale. Stizale su u Mletke sve brojnije tužbe protiv njega i konačno ga je senat maknuo i upravu Dalmacije povjerio Petru Valieru. Mocenigo je bio u Dalmaciji samo od 1. V do 30. IX 1684.«²⁷

U pismu od 3. V 1684. iz Makarske javlja kustos i vizitator fra Mijo Radnić u Rim da je raspoloženje mletačke vlade prema Vlasima (Morlacima) dobro i da će se domalo odanle čuti radosne vijesti, jer da su naši toliko napredovali a Turci su tako smeteni da ne znaju kuda će bježati i zato bi se mnogi htjeli pokrstiti. Fratри su ih već dosta pokrstili i u mnogim bivšim džamijama sada služe misu, kao u Skradinu, Vrani, Obrovcu, Drnišu i drugim mjestima gdje su fratри spasili džamije da ih Vlasi ne zapale. No fra Mijine nade u radosne vijesti nisu se ispunile. On iz Dubrovnika piše 6. VII tajniku Propagande kako se dosada nadao javiti oslobođenje onih zemalja od turskog jarma, ali se dotada nije ništa učinilo. Gdje je prije Turčin bio oboren na zemlju, sada je još više digao glavu. Oni bijedni kršćani koji su, nadajući se dobru, bili došli pod okrilje kršćanskih vladara i ostavili u Turskoj sve svoje sada se ovdje nalaze bez ičesa, a ondje su sve izgubili.²⁸

Od Mocenigovih odredaba koje se tiču Makarskog primorja treba spomenuti onu od 3. V. Narod je Makarskog primorja bio imenovao kneza Petra Kačića Žarkovića poglavarom i kolunelom Makarske, Primorja i njegove jurisdikcije, a Mocenigo potvrdi to imenovanje s obzirom na Kačićeve zasluge za Republiku. Dneva 5. V Mocenigo postavi Ivana Marinovića zapovjednikom Zadvarja (Duara). Isto tako 12. V odredi kneza Nikolu Kostanjića, koji se odlikovao u Kandiji i Dalmaciji, za javnu službu na makarskoj granici. Dne 15. V Mocenigo odredi Antuna Bollanija, koji se kod njega nalazio kao venturijer, da upravlja makarskim pukom u svojstvu mletačkog predstavnika pod naslovom »Nobile in provincia« (Šilobadović spominje ovo imenovanje i kaže da 18. X 1684. »dođe Anton Buloni prvi Providur od Makarske i Primorja«). Makarani su također molili Moceniga da se vrati ona četa vojnika koja je prije običavala služiti kao straža u kuli (torre) na onoj obali. Mocenigo je molbu kao umjesnu za korist javne službe i za bolju upravu uvažio i izabrao kapetana Pavla Kačića i ovlastio ga da izabere 12 vojnika za čuvanje kule i svakome je od njih doznačio plaću koja se običavala davati vojnicima na galeotama, a Kačiću 10 dukata mjesečno. Kapetar Pavao Kačić bio je zaslužan ne samo po djelima svojih pređa i rodbine, nego i po svojoj vjernoj i plodnoj službi koju je iskazao u raznim zgodama. Pavlu je također 6. VIII potvrđena investitura na 10 zemljišnih čestica u selu Lapčanj (Gradac), a koje su prije bile vlasništvo Sulejmanage Pecilačića, pa su odlukom od 12. VII 1664. bile date Kačiću.²⁹ U Lapčanju je 1660. fra Luka Smoljanović, uz pomoć svojih rođaka knezova Kačića Jurića, sagradio kod mora na jednoj glavici

²⁷ Rad JAZU 53, 180. — Tabularium, 41, 56—57. — Smičiklas, n. dj., 113.

²⁸ Mandić, n. dj., 233—239. — Batinić, n. dj., 158—159.

²⁹ Tabularium, 59—61, 67. — Starine XXI, 110.

kulu (grad) za obranu sela od neretvanskih gusara i po toj kuli-gradu selo se prozvalo Gradac.³⁰

I prije i za uprave općeg providura Moceniga u Primorju je bilo četovanje. Šilobadović spominje da je 29. III 1684. jedna četa Primoraca išla Vrgorcu i na Orahove, a 9. IV druga od 400 ljudi ode pod Imotski. Dne 21. IV »dođe do donje krajine 500 ljudi; jošće se sasta od Primorja, s Brača toliko i pođoše na Dvarje, uzeše Poletnicu, u njoj 6 ljudi kršćana, ali se sami pridali. Odovle pošli na Zavalju, učinili škalamu te je uzeli i u njoj 6 Turaka i jedan kršćanin; pošli svi na grad, dali škalamu na bedeme; ali se Turci zatvore u kulu, naši jim ne mogu ništa učiniti i tako ji hrvu do podne, pak prokopaju kulu i bace granatu unutra: užeže jim prah, opali ji kako miše, tako ji izvade 14 Turaka, 2 age i Hasan aga Rajlića iz Šahovića, što je bio dizdar, posiku ji 5, a ostalo žive dovedu, a kršćane sve pustiše, bilo ji je 30. Našega 1 ubiše Turci, raniše ji 10, tot tome čelo; tako se uze Zadvarje.« Šilobadović nastavlja da 29. IV »otiđe naša vojska s Zadvarja Bušku Blatu do Kamešnice, 700 ljudi, mnogo plina zaplinili.« Zatim 10. V »otiđe naša četa pod Vrgorac, ondi se pobiše, 3 Turčina ubiše, a 3 živa dovedoše«. 30. V »otiđe s Dvara vojska pod Kamenšćicu da porobi vražjega... Ali za nje Turci znali, tako ji i dočekali, a da budu naši u polje ulizli, ne znam bi li iko uteka, a tako srića hoti da ji opaziše, ter u polje ne ulizoše [...] bilo je naše vojske 600.«³¹

Dok su ovako mletački podanici četovali i upadali u turske krajeve, otplovi u svibnju 1684. mletačka ratna mornarica put grčkih voda. Vrhovni pomorski kapetan Franjo Morosini osvoji u kolovozu Sv. Mauru, a 29. rujna Prevesu pa se vrati u Krf na zimovanje.

Meditim je carska vojska osvojila Višegrad (18. VI), Vacov i Peštu (27. VI) dok su carske čete i u Slavoniji napredovale i osvojile Viroviticu i otele Turcima oko 200 sela. Prve pobjede carske vojske toliko su djelovale na bosansku raju, da je bosanski biskup fra Nikola Ogramić odmah po Uskrsu 1684. pješke krenuo u Linz caru Leopoldu molbom da pošalje vojsku u Bosnu i Hercegovinu, gdje je čeka 30 000 kršćana da se s njom združi.³² No ni četovanje Primoraca nije malaksalo. Šilobadović piše da 13. IX »otiđe naša vojska na Vrgorac 400 junaka, porobiše, dosta zla učiniše, užegoše koliko mogoše kuća, dovedoše čeljadi 10, a posikoše ji 6.« Toliko se Primorci osiliše da 21. X, kako Šilobadović priča, »otidoše primorske harambaše pod Pelišac i uzeše jedan patač robe svakojake trgovačke i turske, žudinske, jermenske, kršćanske i dovedoše pod Živogošću, ondi počeše iskrcevati, iskrcaše tri dila, ali dođoše 2 fušte, što ne bi iskrcano ono odvedoše Faru, a bilo je naše vojske 600.«³³

U to vrijeme bio je stigao u Dalmaciju nasljednik Mocenigov Petar Valier. S princom od Parme, Aleksandrom Farneseom, otplovi on mjeseca studenoga

³⁰ M. Perojević je ovaj navod preuzeo od M. Mirkovića (n. dj., 14). Lulić (Compendio, 86) i Maschek (Manuale del Regno di Dalmazia, Zadar 1873, 99) kažu da je kulu podigao L. Smoljanović uz pomoć Jure Kačića poslije 1665. Lulić dodaje da je kulu poslije srušio providur Cornaro. U članku »Antichità in Macarsca« (Bull. 1879, 7) piše da je Lapčanjan na mjestu »dove sembra sia stato il sito di Labinetza del Porfirogenito«.

³¹ Starine XXI, 109—110.

³² Ljubić, Pregled, 283. — Isti, Ogledalo II, 220. — Batinić, n. dj., 159—160. — Nikola Ogramić, olim de Plumbo (zato i Olovčić), bosanski biskup 1670—1701.

³³ Starine XXI, 110.

na 14 brodova prema Herceg-Novomu da ga otme iz turskih ruku, a nadao se da će mu pomoći susjedni kršćani. Zbog slaba vremena nije mogao jedriti do Boke. Zato iz Hvara svrne u Neretvu gdje predobi kulu u Norinu i iznova sagradi na otoku tvrđu Opus (Opuzen). Šilobadović spominje da 19. XI »uzeše kulu na Norinu izdajom, i u kuli 3 Turčina, municiona svakoga. Drugu kulu uzeše u Metkoviću i u kuli 7 Turaka.« Te je godine također poginuo pod Gabelom u Neretvi Luka Sinovčić, knez poljički, koji je bio na čelu četi Poljičana.³⁴

Slijedeće godine 1685. vodile su se borbe u Slavoniji, Hrvatskoj i Dalmaciji, gdje se čekala velika vojska iz Bosne i Hercegovine. Šilobadović piše 1. II: »otiđe četa s Makarske, 560 ljudi, na Buk kod Buška Blata i dognаше male živine 4 hiljade, konja i goveda 8 stotina.« Dneva 10. ist. mj. 100 ljudi provali kod Imotskoga, ali ne opraviše ništa. Istoga dana druga četa udari na Roškopolje i združi se s onom, ali ih Turci uhvate i 25 posijeku, a 120 živih zarobiše.«³⁵

Novi opći providur Valier sada se odluči na veći pothvat, — da osvoji Sinj. U ožujku skupi sve sile u Split i krene put Klisa, gdje se našlo 1500 uvježbanih pješaka, nekoliko četa konjanika i 3000 dalmatinskih krajišnika. Pod zapovjedništvom vanrednog pomorskog providura Michielija krene vojska Sinju i podsjede grad. 1. IV počеше gruvati topovi da ga prisile na predaju. U to stiže i Valier s jakom četom dobrovoljaca. Sedam se dana neprestano pucalo na grad, ali bez uspjeha. U kršćanskoj vojsci bili su Stojan Janković, Smiljanić i harambaša Peraja.

Doznajući Mustafa paša za opsjedanje Sinja, skupi vojsku i sađe gradu u pomoć skupa s hercegovačkim valijom Mehmed pašom i livanjskim muhafizom Hasan pašom. Janković i Smiljanić bili su poslani da paze na brdima da li će Turci doći. I kad ugledaše tursku vojsku od 12 000 konjanika, uzma-koše. Turci tada navale, a Valier se tako prestraši da je ostavio sav svoj šator. Mlečani su bili potučeni, a zapovjednik ranjen jedva umače u Split, dok mu sin s mnogim harambašama i vlastelom nađe smrt na bojnomoj polju.

O porazu pod Sinjem ovako piše Šilobadović dne 7. IV: »dođe turska vojska k Sinju, a naši bijahu Sinj s dvima lumbardami i 3 petarda, i bili su razorili vele, ali zaludu, jer Turci učiniše juriš, tako naše i razbiše, oteše lumbarde, petarde, pobiše vojske, ne more se istinom znati, niki rekoše 500, a niki 300, ali živi uhitiše 180. Turaka rekoše da je veće mrtvi, nego naši, ali zaludu, jer njihovo junaštvo bi [...].« Kroničar nastavlja 10. IV: »turska vojska otišla na Vlaje u Boraji do Kaštela i plina dosta zapline, ali plati, jer ji pogibe 20, a drugi rekoše 30, a Turci odvedoše roblja, niki rekoše 50, a niki 60, a plina 600 ali 7 stotina.«³⁶

Turci nisu s tim bili zadovoljni, pa u lipnju vrati se bosanski paša u Cetinu sa 3000 konjanika i 2000 pješaka. S ovom vojskom odluči da pođe na Zadvarje i Duare gdje ga junački dočeka Augustin Tartalja. O toj turskoj navali piše Šilobadović: »Dođe turska vojska da uzme Zadvarje, bosanski pa-

³⁴ Starine XXI, 110. — Tabularium, 85—86, 89—91. — Ljubić, Pregled, 284. — Isti, Ogljedalo II, 221. — Smičiklas, n. dj., 114. — Bull. 1881, 56.

³⁵ Starine XXI, 110. — Ljubić, Pregled, 283.

³⁶ Tabularium, 83, 111, 119—123. — Starine XXI, 110—111. — Bašagić, n. dj., 80. — Smičiklas, n. dj., 117. — Ljubić, Pregled, 284. — Isti, Ogljedalo II, 221. — Harambaša Peraja je Ilija Perajica, vođa Cetinjana.

ša i hercegovački paša, i bilo je toliko halaj bega. Uzeše Poletnicu, Zavalu i Male Dvare, a brzo bi i grad, ali naša vojska otiđe da se pobiju, tako srića hoti, da Turci daše pleća, tere pobigoše. Uhitiše ji živi 16, a ubiše ji 100, zatekoše ji u Poletnici 47 u kuli i sve ji izvadiše i povedoše u Vrulju đeneralu [...]. I bi veliko veselje u svemu Primorju i u svoj Dalmaciji, jer se oslobodiše od velika zla.«

O tom događaju govori i splitski nadbiskup Cosmi u izvješću od 23. VI 1685. Bili su provalili bosanski i hercegovački paše, a Hasan paša iz Livna dođe pod Sinj i popravi mu razvaljene zidine. Ostade osam dana, pa provali u trogirsku Kaštela i napade na Klis, ali ništa ne učini. Zatim krene 14. VI u Radobolje, daleko dvije milje od Dvara, da osvoji Dvare, kulu Poletnicu, Avalu i stare Dvare. Providur Valier bio je sve pripremio za obranu, no Primorci napustiše Poletnicu. Kulu Avalu branio je kapetan Marko Lučić, a u Dvarima je bio gubernator Augustin Tartalja s inženjerom Franjom Barbierijem, kapetanom granatijera monsierom di Termes, sa oko 200 ljudi posade. Providur poteče u pomoć, a s njim su bili gubernator prekomoraca Marko Mihovilović, kapetan Crnica, kapetan Pavlović i kapetan Marković. Stiglo je i preko 1000 Vlaha s Petrom Tartaljom. Turci su bili utaboreni kod Grebena. U turske ruke pade tvrđa Avala, ali većina posade pobježe u Dvare. Providur ohrabri Vlahe i udari na Greben i Poletnicu, razbije Turke i tako su Dvare bili oslobođeni, a Turci s pašama pobješkoše.³⁷

U kolovozu vratiše Primorci Turcima ovu posjetu i udariše na Livno. O tome piše Šilobadović: »otiče naša četa pod Livno na 18, junaka 280, zaplinili male živine 1000, konja i goveda 250 [...]; ali jim pritekoše Turci, malo da se nije zlo zgodilo da nisu izginuli [...].« Ta je provala bila bez sumnje u sporazumu s narodom u Livnu. Luka Mastilić, prokurator sv. Petra, uputio je 16. VIII 1685. u ime svega puka i crkve u Livnu pismo splitskom nadbiskupu Stjepanu Cosmiju kojim mu javi da s pašom livanjskim i hercegovačkim ima 2000 vojnika, ljudi nevještih oružju, a s njima 50 janjičara na konju. »Sada vas molimo da smo vam preporučeni i da se nas sjetite u ovoj skrajnoj i općoj potrebi... Kršćani i svećenici mole Boga protiv Turčina, a za uspjeh kršćanskog oružja. Konačno se ne spominjemo ni Boga ni svetih zbog okrutnih progonstvi i postupaka Turaka. Stoga, ako misle nešto poduzeti, neka ne čekaju drugu zgodu, jer su svi mrtvi od straha. Međutim se preporučujemo najprije Bogu i Vašemu gospodstvu, a onda svijetloj vladi Republike da se udostoji potajno nas obavijestiti o kretanju kršćanske vojske u ove krajeve, da se tako uzmognemo stresti tiranije nevjernika. Glede toga možete se poslužiti s donositeljem ovoga pisma, a čuvajte ovo što sam ovdje rekao pod ispovjedno ime i da ne kažete živoj duši, jer ako se doznade, mi smo i izgubljeni i osuđeni na vješala.« To je pismo nadbiskup poslao papinskom državnom tajniku Cibu i javio mu da se Turci zbog slabosti ne usuđuju maknuti, ali da Morlaci, a pogotovo novi podanici ne miruju i da im kukavičluk neprijatelj da je hrabrosti te provaljuju u unutrašnjost i uvijek odnose plijen

³⁷ Tabularium, 84, 149, 151—166. — Theiner, n. dj., 222—224. — Starine XXI, 111. — Ljubić, Ogledalo II, 221. — Franjo Barbieri je identičan s kapetanom granatijera di Termes (v. Theiner, 223) iako je M. P. mislio da nije.

u ljudima i stoci. Malo bi vojske trebalo da se livanjski kršćani oslobode od jarma, a rušenje Livna povuklo bi za sobom pad Sinja i Knina.³⁸

Iako Turci možda nisu doznali za osnove livanjskih kršćana, sa svim tim se s turske strane neprestano udaralo na mletačke podanike u Dalmaciji, a ovi im nisu ostajali dužni pa su im odvrćali čestim upadima i dovodili iz Bosne i Hercegovine kršćansku braću u Dalmaciju i tako oslobađali raju od turske vlasti. Na početku listopada, kako piše Šilobadović, »ubiše Gabeljani na Kravvcu fra Petra Matića i još š njime 6 soldati, sve glave odniše u Gabelu, neka se diče prid Turci, što su učinili junaštvo«. 10. ist. mj. »otiđe naša vojska, 1600, da digne sva sela, koja su s ovu stranu vode (Neretve; M. P.). Digoše Zagvozd i spališe oba sela, također oba Vrdola digoše i pališe i Slivno, Runović i Drinovce, svekoliko digoše i dovedoše u Primorje, jer taka zapovid biše od đenerala, i dovedoše čeljadi u sve, tako rekoše, hiljadu i dvisti«. Dne 3. XI »pođe naša vojska na Vrgorac, 1300 ljudi, spale varoš, ali gradu ne mogli ništa [...] Istoga dneva druga vojska udari na Ledinac, 1200 junaka, na bandure, a prid njimi Vodanović Mićo, to jest Marundelić, i onda se pobiše s banduri [...]«. 14. XI »otiđe naša vojska, 1600, da prikrate na Zadvarje, ali kada su bili na Studenci, onde i špia dočeka i reče jim da se vrate, ima 10 dana od kada za nje znadu i skupila se je mnoga vojska. Tada se naši vrate na Zadvarje, a nikoliko ji otiđe niz Imotu, ter porobe Ružiče, Zakline, ništo koza, goveda, čeljadi i robe, što su bili dobro zaplinili, ali jim na vrime Alibeg u Tihaljini priteče, ote ostalo što su odnosili [...]«. 20. XII »otiđe naša vojska da porobi Vinjane, 1500 ljudi, porobiše i popališe sve Vinjane, Mehmedoviće i oko Imotskoga što su mogli [...]. Istoga dneva druga vojska pođe Gabeli, 400 ljudi, porobiše Glušce i još okolo [...]«. Ne treba ni kazati da su Primorci na povratku uvijek više manje dogonili zaplijenjenoga blaga, sitne i krupne stoke.³⁹

2. Četovanje — Osvojeni Herceg-Novi i Sinj — Smrt Stojana Jankovića — »Gospa Sinjska«.

Slijedeće godine, 1686, nastavljeno je četovanje. 4. siječnja jedna četa od 180 ljudi pođe u Dumno, pa porobi u Brešniku tri kuće i zaplijeni nešto blaga. 19. istog mjeseca ode 700 ljudi na Vitinu i svu je popale, ali nisu kulu, »zašto Turci biju iz nutra, ter nesmiše pristupiti [...]«. »Istoga dneva druga vojska udari na Posušje, 1500 ljudi, prid njimi Nakić Matij vojvoda. Opali Posušje, Gradac, Grude, Kočerin [...]«. 20. II »otiđe naša četa, 300 ljudi [...], porobe kod Vidonje jedno selo [...]«. Sutradan »pođoše Klišani u livanjsko polje, 100 ljudi, i porobe selo kod Altagića dvora [...] i polete za njimi Turci na konji i pišaci i dostignu ji u planini, ali se naši opru, ter ji dočekaju«. Poslije šest dana »pođe četa iz Primorja s Makarske, 300 ljudi, zastadoše kod Vrgorca da dočekaju Turke [...]«. Dne 22. ožujka 340 ljudi ode u Imotu, a 3.

³⁸ Starine XXI, 111. — K. Horvat, Novi historijski spomenici za povijest Bosne i susjednih zemalja, GZM 1909, 402—403. — Stj. Cosmi, splitski biskup 1682—1707.

³⁹ Starine XXI, 112—113. — 1685. u Primorje se doselilo 95 obitelji s oko 255 oružanih ljudi (v. B. Desnica, Istorija kotarskih uskoka II, 117, Beograd 1951, Zbornik za istoriju jezika i književnosti, SAN XIII).

travnja drugih 60 »uzmu kulu na Vrbici«, dočim četa od 8 ljudi iz Podgore udari »u Veljaci u Lug na goveda.«⁴⁰

Velikih su usluga učinili mletačkoj vladi u ovom ratu franjevci. Opći providur Petar Valier izdao je u Šibeniku 15. II 1686. pismo gvardijanu makarskog samostana u kojem priznaje da je pomogao oslabiti neprijatelja učinivši da dođu pod mletačku vlast sela Zagvozd, Župa, Vrhodol, Drinovci, Runović, Poljica, Vinjani, a zadnjih dana i Proložac. Pomogao je i pri osvojenju Dvara, jer je Vlahe na to naveo, a kad su bosanski i hercegovački paše navalili, on je s ostalim fratrima pritekao u pomoć protiv Turaka. Narod je iz turskih krajeva počeo bježati da spasi živu glavu. Nadbiskup Cosmi 2. II 1686. moli kardinala Ciba za pomoć u hrani stanovništvu, jer što Republika šalje to velika vojska pojede, a narod je iz Turske došao gladan i gô. Providur Valier doduše počeo je dijeliti zemlje, ali tek do godine neće trebati hrane. Ivan Zulimović, župnik novih podanika, Vlaha, pisao je nadbiskupu da narod, koji je s njim došao, jede divlju travu kojoj ni imena ne zna.⁴¹

Mjeseca svibnja »minaše kulu na Norinu kršćani, i došavši Turci tuji ulizu muktice, a lumbarda nije mogla sinuti ništa, nego se naši kopaše, pa i tada mine sinu malo«. Na 10. istoga mjeseca »da poplaši Turke na Norinu, ali se Turci ne poplaše, nego naši toliko vrlo, da ih uhite 120, a mrtvi 80, a ostali utekoše na brode, ter jedva tako da i nji dosta poginulo [...]«.

Četovanju nije bilo kraja. 18. V »Klišani i SPLICANI još vojske što se skupilo, onda uzeše Otok na Cetini.« Dne 3. VI »harambaša Nakić Mati, samo 2000 ljudi, porobi Župan, Potop i Stipanjiće u Dumnu, popali, porobi, smače tako kako valja [...]«, a 17. i. mj. »otiđe naša četa prid Imotski, 120 junaka [...]«. 28. VII »zadvarski junaci, 45 ljudi, na svojoj viri hajdučkoj porobiše što nađoše u Lukovcu, u Sovići i u Gorici životine, to i odagnaše amo priko Blata ter u Slivno. Kada su bili u Luka kod Budalića kuće, onda ji Turci dočekaju, plina im otmu, 4 ubiju i jednoga živa uhite.«⁴²

Šilobadovićeve je kronika s ovim vijestima o četovanju Primoraca već pri svršetku. Srećom se sačuvala jedna službena knjiga, koja je kao nastavak Šilobadovićeve kronike. To je tako zvana »*Libro del monicionero*«, knjiga u koju su bile upisane sve naredbe makarskoga gradskog providura upućene javnom skladištaru municije za izdavanje stvari iz državnog skladišta. Ta je knjiga po naredbi komesara u provinciji Antuna Molina predana 15. VI 1686. kancelaru makarskog providura Tranquilla Bollanija. To je, dakle, knjiga čije su bilješke prave službene isprave. Prva je naredba od 27. V 1686. a slijede druge do 16. XII 1688. Naredbe novog providura Dominika Marije Semitecola počinju 20. VII 1689. Sada se naredbe izdaju municionaru kapetanu Pavlu Kačiću. Već poznati nam kapetan Pavao Kačić u toj je službi ostao sve do svibnja 1694. Naredbe teku u knjizi redovito do 18. VII 1694, a zatim se prekidaju do svibnja 1712. pod providurom Franjom Bembom. Slijede naredbe providura Gaetana Zorzija iz 1715—16, pa onda providura Marka Grionija 1717—18. i providura Franje Cornara od 1719—21, te providura

⁴⁰ Starine XXI, 113—114.

⁴¹ Mandić, n. dj., 243—244. — Theiner, n. dj., 224—225. — Gvardijan u makarskom samostanu bio je fra Mato Juranović (umro 1713). — Spomenuta sela su iza Biokova u Imotskoj krajini.

⁴² Starine XXI, 114—115. — Ljubić, Pregled, 285.

Ludovika Cornara od 1722—23. Tim završava knjiga municionerova. U toj službenoj knjizi ima mnogo povijesnih podataka, pomoću kojih možemo postaviti naše pripovijedanje o krvavim događajima u Makarskom primorju i o borbama s Turcima. Obično svaka naredba providurova glasi da municionar ima izdati dvopeka (pan biscotto), puščanoga praha i olova vojničkim i četničkim zapovjednicima kao i privatnicima za njihove ljude u javne i ratne svrhe. U mnogim naredbama je spomenuto kuda i zašto vojska ide, zašto se prah izdaje. Spominju se imenom vođe, harambaše i serdari koji su vojsku vodili. U toj ćemo knjizi naići na imena mnogih primorskih junaka koje je fra Andrija Kačić ovjekovječio u svom »Razgovoru ugodnom«. Iz nje se čuje odjek mnogih događaja koji su se odigrali od Beča do Carigrada.⁴³

Zimi 1685—86. bečki je dvor ozbiljno radio i spremao se na vojnu i na osvojenje najjačeg i posljednjeg bedema Turske — Budima. Carska vojska, do 100.000 ljudi, pade 18. VI 1686. pod Budim. Doleti iz Beograda veliki vezir u pomoć gradu sa 80 000 momaka. Preko dva mjeseca trajala je opsada dok nije 2. rujna grad osvojen i tako poslije 145 godina turskog gospodstva oslobođen.⁴⁴

Upravo u to doba počinju naredbe makarskog providura za izdavanje dvopeka za jednodnevnu hranu 27-rici ljudi koje su bili sakupili da krenu niku Franji Bernardiniju 1008 libara dvopeka za hranu njegove kumpanije koja se nalazila u Makarskoj, rek bi na vojnim vježbama. Bernardini je kasnije još u nekoliko navrata primio za svoje ljude dvopeka i to 21. VI 330 libara, 26. i. mj. 230, 1. VII 350, 10. i. mj. 836, 18. i. mj. 610, 22. i. mj. 400, 27. i. mj. 300 libara. Dneva 31. VII doznačene su mu 32 libre praha da se nadoknadi onaj koji je bio potrošen u javnim vježbama prošlog lipnja i srpnja. U Makarskoj se tada nalazio i kapetan Kristofor iz Splita sa svojom kumpanijom, te mu je 18. VII izdato 600 libara dvopeka za hranu njegovih ljudi. Još je 1. VIII izdato harambaši Karlu Gudeljiću i Petru Popoviću 27 libara dvopeka za jednodnevnu hranu 27-rici ljudi koje su bili sakupili da krenu u javnu službu. Također se dalo 12 libara dvopeka četvorici mornara dviju bračkih lađa koje su imale iskrcati vojsku.

Zbog oslobođenja Budima zavlada u kršćanskom svijetu veselje i sine opet nada u bolja vremena. Glas o tom događaju bio je, rek bi, stigao u Makarsku ranije nego je zaista Budim osvojen, dakle dok se još opsijedao, jer 2. VIII izdade makarski providur naredbu da se daje harambašama Jurku Šainoviću, Marku Palikući i drugim poglavicama iz provincije 57 libara praha i još 15 da se s njima nabiju mužari (mascoli), a to će se sve potrošiti za veselje zbog osvojenja grada Budima.⁴⁵

Ti su glasovi uzradovali i Dubrovčane, koji u listopadu poslaše u Beč dva poslanika da čestitaju caru i da ga nagovore na osvajanje Hercegovine te da mu ponude za taj slučaj novčanu pomoć i danak za Hercegovinu, ako bi mu pošlo za rukom da je osvoji.⁴⁶

⁴³ Il libro del monitioner di Macarsca dal 1686. al 1723. čuva se u zadarskom arhivu u nizu Makarski arhiv, svezak I (dalje LM).

⁴⁴ Ljubić, Pregled, 285. — Smičiklas, n. dj., 118.

⁴⁵ LM, 2—4'.

⁴⁶ Rad JAZU 54, 64.

Odmah po padu Budima pohitaše Hrvati prema Pečuhu i osvojiše varoš i tim pripremiše Ljudevitu Badenskomu zgodu da osvoji i grad. Ovdje se odlikovao carski pukovnik Ivan Makar, starinom iz Makarske. Još i danas se zove kod Pečuha jedno brdo Makarovim brdom, prozvano po Makaru. I tu su pobjedu carskog oružja Mlečani svečano proslavili. U Makarskoj je providur 3. XII naredio da se dade kapetanu Pavlu Kačiću 18 libara praha za 22 mužara za proslavu osvojenja Segedina, Pečuha i drugih mjesta, osvojenih od carskog oružja.⁴⁷

Jednako je u Dalmaciji i mletačko oružje u rukama našega naroda s Jan-kovićem na čelu napredovalo. Vrhovni providur Petar Valier izvijesti vladu 4. V 1686. da je s Nonkovićem sklopio predaju Zažablja. Tada je hercegovački paša pokušao sa 8000 ljudi ovladati Norinom. Pod Norinom bili su u borbi uhvaćeni Nikola Urjanović i Petar Begović iz Poljica, robovi koji su bili pobjegli iz Soluna. Njima je 2. XII makarski providur dao za hranu 20 libara dvopeka. Kad je zapovjednik Marjanović vidio da ne može paši odoliti, sruši Norin i spasi se u Opuzenu, kamo je već bio prispio u pomoć Jeronim Cornaro, nasljednik Valierov, s galijama i vojskom. Sretniji su naši bili kad su u lipnju provalili do Duvna i razorili Županjac.

Za osvetu Turci udare na početku srpnja u zamosorska Poljica. Bilo ih je 6—7000. Popališe Dolac. Poljičani se tada skupiše i razdijeliše u dvije čete, uhvativši Turke među dvije vatre. Kod Ljuti zametne se žestok okršaj, u kojem se istakao pop Juraj Pezeljić. To spominje i Šilobadović. Po njemu nije sada ostalo pošteđeno ni Primorje. Dne 7. VII »dođe turska vojska na Lovčanj, 1000 ljudi, popali, porobi, posiče, odvede robja, odagna plina dosta, tako rekoše, male živine i velike 1000, čeljadi u sve manjka 38, što su posikli i odveli, Turaka 5, veće ništa [...]«. U isto vrijeme izvede Janko do 5000 pješaka i 1500 konjanika prema Livnu. Putem se sukobi s Turcima i potuče ih, a okolicu obrati u pepeo. Šilobadović priča da 15. ilinščaka »otiđe naša vojska na Livno, 7000, a prid njimi Stojan Janković i ostali serdari i harambaše od Kotara, od Šibenika i od ostale Krajine, dobro se ponesu, na prvi udarac nekoliko Turaka metnu pod čordac, Muselina Ali Čenju, pak ulizu u varoš, zapline blaga svakojaka [...]«. Tada je i Smiljanić sa 3000 ljudi robio do Majdana i Kamengrada.⁴⁸

Mlečani su jednako i na Istoku sretno ratovali. Morosini osvoji Navarin [Pílos], Modon [Methóni] i napokon Naupliju [Náuplion], glavno mjesto u Moreji. U znak veselja dao je 6. IX makarski providur naredbu da se izdade kapetanu gradske kule 16 i po libara praha za deset mužara koji će pucati zbog osvojenja Nauplije (Napoli di Romania).⁴⁹

Novi opći providur Cornaro međutim se spremao na Budvu. Iz knjige municionara znamo da su zadnjih dana srpnja Franjo Tomić i drugi gospodari brodova prevezli vojsku, koja se bila sakupila u Makarskoj, pod Budvu. Cornaro zaista udari u kolovozu na grad i natjera u bijeg skadarskog pašu Suljmana sa 12 000 Turaka.⁵⁰

⁴⁷ LM, 6—6'. — Ljubić, Pregled, 285. — Smičiklas, n. dj., 119.

⁴⁸ LM 6. — Starine XXI, 115. — Rad JAZU 54, 63. — Ljubić, Pregled, 285—6. — Isti, Ogljedalo II, 222.

⁴⁹ LM, 5. — Ljubić, Ogljedalo II, 222.

⁵⁰ LM, 3'. — Ljubić, Pregled, 286.

Poslije toga odluči Cornaro da udari na Sinj. Sakupi do 3000 redovite vojske iz posada i galijske, 3000 krajišnika i 600 konjanika. Od Solina krene put Sinja sa dva veća i deset manjih topova i haubica. 25. IX 1686. osvane pod Sinjem i udari svom silom na grad. Topovi su neprestano sipali vatru na veliku kulu više vrata. Poslije nekoliko sati otvoren je širok otvor na bedemu, a zatim je vojska jurišala. Provaljena je prva obzida pa druga i treća koja je brzo zauzeta. Turci podlegoše i kršćani ih bez milosrđa sve posjekoše. Tako je pala i ta turska kula u unutrašnjosti Dalmacije.

Osvojenje Sinja proslavljeno je u Makarskoj velikim pucanjem iz mužara. Na 4. X municionar je izdao kapetanu kule 10 libara praha za tri mužara.⁵¹

Gubitak Sinja ne mogoše Turci tako lako prežaliti, dočim su Mlečani bili oprezni da ih Turci ne zaskoče na jednoj ili drugoj strani. Dne 10. XI imali su, po zapovijedi makarskog providura, Marko Pivčević i Miho Perić ići sa 30 ljudi pod Imotski radi »nekih javnih poslova«, a to sigurno da uhode kretanje i namjere turske. Primorci su i na moru pazili čiji brodovi plove. Dubrovački su brodovi znali u austrijskim lukama ukrcati hranu za Turke, pa je mletačka vlada 8. III 1686. naredila općem providuru da te brodove ulovi. Valjda iz velike revnosti, a možda i iz pohlepe za plijenom, neki su stanovnici iz sela Podgore orobili jednu lađu iz Rijeke koja je plovila Makarskim primorjem. Čim je za to doznao makarski providur, poboja se da iz toga ne nastane spor između Republike i cara te 22. I 1687. poslao serdara Miha Marundelića i harambašu Marka Palikuću, Miloša Rusendića, Marka Pivčevića, Saru Rudanovića i još neke poglavice sa sto ljudi u Podgoru da uhvate i dovedu one krivce.⁵²

Ove stroge mjere protiv mletačkih podanika nisu ipak ublažile Turke. Bosanski namjesnik Mehmed paša Atlagić imao je da udari na Sinj, a hercegovački na Primorje. Glas o dolasku Turaka uzbuni čitavo Primorje. Makarski providur poduze u ožujku 1687. potrebite mjere za obranu svih sela i samostana i opskrbi ih prahom i olovom. Naredi 12. III municionaru da harambaši Marku Pivčeviću i Ivanu Banoviću iz Podgore dade bačvu praha od 113 libara i 700 puščanih zrna, uz opomenu da to čuvaju kod sebe za slučaj potrebe i da se ta municija ne smije ni najmanje potrošiti osim u slučaju da neprijatelj napadne rečeno selo ili koje drugo mjesto u kotaru. Istog je dana izdato kapetanu Marku Antičiću rečenom Palikući 800 libara dvopeka za hranu kumpanije koju sakuplja. Također je dato Mihi Antonovu iz Drašnica praha 30 libara i puščanih zrna 200 pod istim uvjetima kao i Marku Pivčeviću. Još je data gvardijanu makarskog samostana bačva praha od 131 libre te 1000 zrna i 50 kremenova pod gornjim uvjetima. Jednako je izdata makarskim gradskim sucima bačva praha od 165 libara i 1000 zrna za slučaj da neprijatelj navali na sela Makar, Veliko Brdo, Kotišinu i Tučepe ili koje drugo mjesto. Isto tako je harambaša Marko Palikuća iz Igrana dobio bačvu praha od 139 libara i 1000 zrna. Tada je i gvardijan u Zaostrogu primio bačvu

⁵¹ LM, 5'. — Ljubić, Pregled 286. — Isti, Ogledalo II, 223. — Smičiklas, n. dj., 119. — Desnica, Istorija II, 152. — Izvještaj providura Cornara od 30. IX 1686. spominje da se istakao Tranquillo Bollani »con la condotta al campo delle genti di Macarsca.«

⁵² LM, 6—7.

praha od 143 libre i 1000 zrna. Dobio je još i knez Jurić Kačić iz Lapčanja olova 72 libre koje će upotrijebiti ako neprijatelj navali na selo. Prokuratoru sela Drivenika Matiji Janjiću data je bačva praha od 161 libre i 1000 zrna u istu svrhu.

Opskrbivši tako sva sela u Primorju, providur izda 25. ožujka naredbu da se serzentu Stjepanu Paštroviću preda 500 kremenova, 20 držala za sje-kiru, čavala jedne vrste 1860, a druge 2000, sedla 12, 20 pušaka kremenjača i 4 para pištolja, a sve to da preda u javno skladište tvrđave Opuzen da joj ubuduće posluži.

Sve to dokazuje da se neprijatelj očekivao u Primorju i u Neretvi. U samoj se Makarskoj sakupljala brojna vojska, za koju je 29. III izdato kape-tanu Mihi Parenciju 1989 libara dvopeka, a 31. III kapetanu Nikoli Rizzo Bevilaqua 1000 libara. Istog je dana opskrbljen gvardijan sv. Križa bačvom praha od 135 libara i s 1000 zrna, a Bartul Martičić, prokurator Podaca, bačvom praha od 154 libre i s 1000 zrna.⁵³

U to se vrijeme u Bosni spremao Mehmed paša Atlagić da preotme Sinj. Preko Prologa spusti se u Cetinu i sa 15 000 vojske i nekoliko topova dođe 1. IV pod Sinj. Cornaro je bio u Sinju ostavio posadu od 500 vojnika pod zapovjedništvom Antuna Bollanija. Turci odmah sasuše vatru na grad, o-da-kle im je vatrom odgovoreno. Junački su se u gradu držali, čekajući pomoć, iako su Turci jurišali na već razvaljene zidine.

Međutim je general Cornaro već sakupio na Konjskom vojsku od 14 000 dalmatinskih krajišnika i primoraca. I u Makarskom primorju sakupljala se vojska za pomoć Sinju. Cornaro zapovjedi da se ta vojska opskrbi, te je 18. IV izdato u Makarskoj dvopeka, praha i olova harambašama da razdijele ljudima koje su vodili na oslobođenje Sinja. Iz knjige monicionara vidi se koliko je koji harambaša vodio ljudi i što je dobio za njih iz javnog skladišta. Haram-baša Stjepan Tomičić vodio je 40 ljudi i dobio je za svakoga na glavu po 10 libara dvopeka, praha 1/2 libre i 6 zrna. Razmjerno prema broju ljudi dobili su harambaše: Miloš Rusendić za 34 čovjeka, Ivan Nenadić za 24, Filip Terzić za 20, Stjepan Bušeljić za 40, Karlo Gudeljić za 24, Josip Alumović za 12, Marko Pivčević za 58, Jure Kuluzović za 18, Mate Zale za 30, Jakov Mitrović za 28, Petar Popović za 22, Stjepan Buklijašić za 20, Stjepan Ivičević za 20, Ivan Mihočević za 18, Jure Vukov za 10, Mate Gabelica za 7, Ivan Činčević za 12, Toma Pavlinović za 6 ljudi. Svu tu vojsku imali su prevesti iz Ma-karske do Splita četiri broda iz Jelse sa 16 mornara i Šimun Sasunić sa dva broda i 7 mornara te tri lađe iz Sućurja sa 9 mornara. Svaki je od mornara dobio po 6 libara dvopeka za hranu.

Opći providur gen. Cornaro dođe s vojskom do Dicma i obavijesti vatrom Sinjane da im dolazi pomoć. Turci se na to poplašiše i preko noći 23. IV uzmakoše prema Livnu u Bosnu. Stojan Janković i pop Ivan Grcić pote-koše za njima u potjeru i kod Hana na cetinskom mostu pogubiše do 2000 Turaka. Na Markovo je kršćanska vojska slavodobitno u Sinju zapjevala »Tebe Boga hvalimo«.⁵⁴

Dok se sve to događalo oko Sinja, hercegovački se paša spremao na Ma-karsko primorje. Nadao se da će tako spriječiti pomoć i obranu Sinju. No

⁵³ LM, 7—11.

⁵⁴ Ljubić, Pregled, 287. — LM, 15'—18'.

Primorje nije ostalo bez straže i zaštite. Već 19. IV je harambaša Sare Rudanović dobio 36 libara dvopeka za šest ljudi stražara u Tučepima, a Marko Pivčević 60 libara za straže iz Podgore i Drašnica. U Makarskom je na straži bila kumpanija na čelu s kap. Antunom Furioso, koji je 30. IV dobio za svoje ljude 620 libara dvopeka i 12 libara praha. On se nalazio ondje sa svojom galeotom. Već prije toga bio je opskrbljen kapetan gradske kule. Poslate su također straže iza brda, te je 13. IV predato gvardijanu u Zaostrogu 100 libara dvopeka da razdijeli šestorici stražara, a prokuratorima u Lapčanju 60 libara za stražare.

Kako je pogibelj turske provale bila blizu, to je prokuratorima sela Lapčanja predana 81 libra dvopeka da ga razdijele siromašnim porodicama koje su se imale po naredbi providura Cornara prevesti u Sućuraj na Hvaru. U Lapčanju je bilo mnogo siromašnih obitelji kojima je također po providurovoj zapovijedi udijeljena hrana u žitu, prosu i kukuruzu. Starješine tih obitelji bili su: Jure Đurić, Jure Pekić, udovica Mirković, Margarita Marinović, Mate Pšenica, Lovro Barbirević, Ivan Martić, Jure Štrbić, Luka Buševan, Miho Lilašević, Ivan Zmijarević, Margarita Kovačević, Magdalena Girić, Ana Barbirović, Miljan Bartulović, Šimun Đuriković, Marija Raduković, Lucija Bustručević, Miho Kustović, Ana Martić, Magdalena Štrbić, Šimun Čukulić, Pavica Kurlijanović, Ana Bartulović, Barbara Mihočević i Ana ud. Bartulović. Jednako je Cornaro izdao naredbu da se dade žita u selu Podacima obiteljima Tadije Mihočevića, Bariše Laurića, Mihe Mirkovića, udovce Kušiljete, Pavla Andrijaševića, Ivana Kosića, Cvite Mihočevića, Stjepana Maroevića, Tome Barbirovića, Jakova iz Moldave, Ivana Biloslavića, Jakova Barića, Mihe Avarića, Ivana Lučića, Nikole Grgureva, Ane Ilijine, Ane Visković, Grge Visković, Tadije Velića, Nikole Martinova i Jakova Bečića. Žito za hranu primile su u selu Drveniku ove porodice: Tonka Tomić, Tonka Rakić, udovica Tarlinović, Tadija Rakić, Stjepan Zalić, Jelena Dimić, Jelena Barić, Ante Livak, Luka Barkanović, Toma Grljević, udovica Vojkanić, Marko Vulić, Margarita Ivančević, Jure Burić, Jakov Vojkanić, Petar Burić, Stjepan Bajčić, Pavao Vladić, Jure Bajčić, Stjepan Baučić. U Zaostrogu obitelji: Stjepan Franić, Šimun Grbić, udovica Martina Bagalovića, udovica Boroević, udovica Salinović, Margarita Puljanović, Jelena Buganović, Jure Maurenčić, Blaž Kovačević, Nikola Pervanović, Vid Dodiković, Bariša Gardić, Miho Rubezić, Nikola Điković, Bariša Franić, Dominik Dropulić, Magdalena Nikolić, Marina Dragičević, Petar Ljiljković, Stjepan Matutina, Nikola Kovačević, Mate Jelaš i Mate Kosović. U Živogošću su žitom potpomognute obitelji Petra Vukovića, Grge Galinovića, Luke Jelaševića, Mihe Čovića, Frane Vukovića, Tadije Radeljića, Ivana Dinića, Nikole Marinića, Grge Zinovića, Šimuna Antonačića, Marije Anđelović, udovice Mastorović, Luke Kačizanina, Mate Vukovića, Nikole Marinića, Ivana Pavića, udovice Petričević, udovice Petrović, udovice Livatić, Frane Zenčelića, Jure Banovića i Ivana Lučića.

Ovo opskrbljivanje siromašnog pučanstva u Primorju hranom dokazuje da je neprijatelj već bio provalio. Budni čuvari primorskih sela svuda su ga junački odbili osim u Drveniku gdje uniđe kad ponesta branitelja.⁵⁵

⁵⁵ LM, 11—18'. — Ljubić, Pregled, 287. — Isti, Ogledalo II, 224. — Lulić, Compendio, 57—58. — 25. IV 1687. Turci su napali Podace, Zaostrog i Drvenik.

U početku svibnja 1687. opet zaprijeti pogibelj Primorju. Makarski pro-vidur zbog toga razdijeli pučanstvu prah i olovo. Dne 4. V izdate su gvardi-janu u Zaostrogu 83 libre praha i 1000 pušćanih zrna, prokuratoru u Drveniku 41 libra praha i 1000 zrna a prokuratoru u Podacima 60 libara praha i 700 zrna da to upotrijebe u slučaju napadaja. Sutradan su knez Nikola Kostanjić u Drveniku i gvardijan u Zaostrogu primili svaki po 60 libara dvopeka za straže na najizloženijim mjestima. Dato je također 40 libara dvopeka Ivanu Radiću koji je sa šest drugova bio poslat da ispita kretanje neprijatelja pod Imotskim, jer se sumnjalo da će Turci taj kraj napasti. Opći providur Cor-naro također je bio posebnom lađom poslao pet ljudi s pismom u Neretvu, koji su stigli u Makarsku 7. V. Isti je dan otplovio iz Makarske kapetan Pa-renci sa šest ljudi koji su žurno bili poslani Cornaru s porukom da su se Turci spustili u Neretvu. U luci u Makarskoj tih su se dana nalazili pomorski za-povjednici Rafael Rafaelli, Petar Remetić i Mate de Rocchi.

Opreznost je u Primorju bila velika i naokolo po brdima postavljene su straže. Dne 22. V izdato je harambaši Marku Pivčeviću dvopeka za 12 stra-žara na Stazi, harambaši Sari Rudanoviću iz Tučepa za 8 stražara na brdima povrh sela, knezu Radošu Kostanjiću iz Drvenika za 7 ljudi na straži na brdi-ma poviše sela. 27. V otpremljeni su u Split Miho Kliković i Mate Pavlinović s pismom providuru Cornaru. Taj se 25. VI nalazio u Sućurju na Hvaru, kamo je iz Makarske poslat kapetan Jovo iz Župe da mu preda sedam sedla za konje.

U to se u Makarskoj sakupljala vojska. Kapetanima Barbiniju i Bernar-diniju u više se navrata potkraj lipnja, u srpnju i na početku kolovoza izdaje dvopek za hranu njihovih kumpanija. Tako isto i kapetanu Franji Sinkoviću. Sve se nešto spremalo. Makarski providur pošalje 5. VIII Nikolu Španića s pismom općem providuru, a Petra Karnića s trojicom drugova otpremi u ne-prijateljsku zemlju kao uhode, te Nikolu Domjanića uputi s pismom do Zao-stroga onima koji su krenuli u Neretvu, a Grgu Gunčevića s pismom provi-duru Cornaru. Još istog dana poslat je Tadija Karnić s 5 drugova u neprija-teljsku zemlju da izviđa kretanje hercegovačkog paše, a općem je providuru upućen jedan ulak s pismom koje je stiglo iz Bosne.

U luci je bilo mnogo brodova iz Brača i Hvara s mornarima koji su svi bili po zapovijedi Cornarovoj zadržani za javnu službu. Vlasnici tih brodova bili su: Vicko Radatović i Vicko Marinković iz Bola, Jure Versjaković iz Jelse, Jakov Viličić, Ivan Peribonio, Stjepan Tomić i Kuzma Viličić iz Vrboske, Ivan Silković i Franjo Gizdelin iz Brača, Mate Bošković, Franjo Plenković i Mate Domjančić iz Jelse. Sakupljena vojska, u kojoj su bili i Primorci, kre-nula je 5. VIII u Neretvu i svakom je vojniku bila data hrana za pet dana. po 2 libre dvopeka na glavu. Iz Primorja vodio je harambaša Petar Vuković iz Sv. Križa 35 ljudi, Jure Knezović iz Podgore 20, Mate Zale iz Igrana 30. Mate Harambašić iz Drašnica 20, Marko Pivčević iz Podgore 45, Martin Gla-vaš iz Tučepa 20, Miloš Rusendić iz Makarske 30, Juras Veić iz Kotišine 30, Karlo Gudeljić iz Basta 29, Sare Rudanović, Maras Mihočević i Stjepan Buše-ljić iz Tučepa 49, Ivan Nenadić i Stjepan Tomičić iz Makarske, prvi 20, drugi 28, Jure Bartulović iz Basta 24 i Filip Terzić iz Makarske 24 čovjeka. S njima je sa svojim ljudima išao i Stjepan Furioso.⁵⁶

⁵⁶ LM, 19—22'.

Namjera Cornarova nije ipak bila da udari na Neretvu. On je ondje sakupio svu silu, nešto vojske valjda ostavio da zabavi hercegovačke Turke, te s glavnom vojskom krenuo dalje put Herceg-Novoga. Već 24. II 1685. skadarski je biskup Dominik Bubić predlagao da se zauzme Herceg-Novu kao ključ Albanije. U knjizi monicionara spominje se 14. VIII prvi put da vojska ide u javnu službu pod Herceg-Novu. Toga su dana primili primorski harambaše dvopek za svoje ljude, s kojima su krenuli put Herceg-Novoga. Spominju se harambaše: Marko Pivčević s 18 ljudi, Mate Zale sa 29, Jakov Mitrović sa 38, Filip Terzić sa 30 i Stjepan Buklijašić sa 20 ljudi. Poslat je također jedan ulak u Duare providuru Cornaru.

Uredivši sve za osvojenje Herceg-Novoga, Cornaro otplovi i 2. IX iskrca pod grad vojsku i topove otvorivši vatru. Gradu je bio pritekao u pomoć hercegovački paša sa 4000 ljudi, ali je bio potučen. Međutim Cornaro dočuje da se približava druga veća turska vojska. Zapovijedi, dakle, da se juriša na grad i 28. IX ga osvoji. I ta pobjeda bila je u Makarskoj proslavljena pucanjem iz mužara. Kapetanu gradske kule bilo je u to ime 15. XI naknadno odobreno 13 i po libara praha, potrošenog u pucanju devet mužara. Dubrovčani, koji su pomagali Turke u Herceg-Novomu, čestitali su ipak općem providuru na zauzeću grada.⁵⁷

Cornaro je naredio zapovjedniku konjice Zenu i serdaru Stojanu Jankoviću da dignu krajišnike i udare na tursku zemlju da time spriječi pomoć Herceg-Novomu. Diže se sva Krajina i Janković s ostalim kotarskim serdarama upade u Bosnu, porobi i popali Livno, Duvno i druga mjesta, ali pred Duvnom i sam pogine u borbi s Turcima 23. VIII 1687.⁵⁸

Sa svim tim nešto kasnije kršćani prodriješe u ramsku dolinu do franjevačkog samostana Sv. Petra u Šćitu. Upravo je tada samostan s crkvom bio popravljen i dovršen. Kršćani nagovoriše fratre da s narodom presele u mletačku Dalmaciju. Kako su fratri znali da će ih Turci obijediti da su amo doveli kršćansku vojsku, odlučise se na seobu. Nekako sredinom listopada 1687.

⁵⁷ LM, 25—26'. — Rad JAZU 54, 71. — Ljubić, Pregled, 287. — Isti, Ogledalo II, 224.

⁵⁸ B. Desnica, Smrt Stojana Jankovića i seoba ramskih franjevaca u Dalmaciji, Magazin sjeverne Dalmacije, Split 1934, 36—42. — Isti, Istorija II, 189—190. O smrti Stojana Jankovića ovako piše Zeno mletačkom senatu u izvješću od 26. VIII: »Okolo osamnaestoga počese Turci navirati u velikom broju i pokazivati se na uzvišici, i ja sam opetovanim odašiljanjem časnika ponovio Morlacima poziv da se primaknu, ali ih ništa nije moglo na to potaknuti. Vitez Janko, pošto je posjekao tri glave, ne mogavši podnijeti toliki kukavičluk svojih ni da obuzda svoje veliko srce, sagne se očajnički i sa samih osam ili deset drugova zametne boj s Turcima koji međutim ne htjedoše da se odmaknu od dometa njegovih pušaka. Iako sam mu više puta javio da se ne upleće u borbu i da se pridruži meni, kako bijaše zanesen svojim junaštvom, nije ni bilo moguće zaustaviti ga, pa videći da je izmakao naprijed, isturih jedan eskadron konjice pod zapovjedništvom kneza kapetana Radoša [...] Broj je Turaka neprestano rastao pa se makoše i neki oficiri, ljudi moje lične straže i drugi, koji su se nalazili uza me kao dobrovoljci, te ne videći da se Morlaci miču, iako su iz daleka gledali, odlučih da potečem našima u pomoć i ja s čitavim odredom plaćene konjice. Nastade i s jedne i s druge strane jak okršaj koji potraja nekoliko sati i u kojem pogibe mnogo uglednih Turaka, među kojima glasoviti Singlič (Čengić?, Desnica čita Siglich, T. M.) i, kaže se, još Filipović. Ogorča mi veselje uspjeha nesreća koja je zadesila viteza Janka. Pogoden puščanim metkom i udarcem sablje preko leđa predao je poslije nekoliko sati dušu Spasitelju...«

uzeše iz crkve čudotvornu sliku B. D. Marije i s narodom krenuše iz Šćita put Sinja. Pripovijeda se da je na polasku gvardijan Stjepan Matić zapalio crkvu i samostan da ih Turci ne prisvoje. Tako su fratri s narodom došli u Cetinu i donijeli u Sinj sliku Majke Božje. U svom izvješću od 27. X iz Splita Zeno javi u Mletke da su ramski fratri prošle nedjelje poslali jednog svog svećenika, preobučena na seljačku, s porukom da će oni i mnoge druge kršćanske obitelji odmah napustiti zemlju, ako im pošalje jaku pratnju. Zeno je odmah poslao do 4000 što pješaka što konjanika. Ovi su, razdijeljeni po okolišnim selima, palili kuće i skladišta sijena i žita za vojsku tako da su fratri, njih 15 na broju, s pobjeglim obiteljima mogli neopaženo prijeći granicu i doći u sinjsku krajinu. Taj se narod naseli u okolici Sinja i Dicma.⁵⁹

3. *Novo stanovništvo — Mlečani i Dubrovčani — Osvojeni Vrgorac i Čitluk — Karlovački mir.*

I u Makarsko primorje bježao je kršćanski puk iz Hercegovine. U knjizi monicionara zabilježeno je 15. VIII 1687. da je novom siromašnom stanovništvu razdijeljeno žito. Od tih se spominju: Božica Vekić iz Kotišine, Jelena Šundić, Lucija Vilinić, Liana Rudešević, Magdalena pok. Marka Marasovića, Ursula Vukasović, Lucija Vidović, Lucija Miličić, Barbara Barić — sve siromašne žene novih stanovnika. Još je dato žita Ivanu Glunčeviću, Juri Đuliću, siromašnim novim stanovnicima s brojnom djecom, pa Nikoli Pilučiću, Grgi Pavlinoviću, novim stanovnicima, te Marku Puhariću, robu koji je bio zarobljen pod Norinom. Istog je dana dato poglavarima kaštela Drvenika 20 kvarata kukuruza za siromašne porodice, dočim je 15. XI razdijeljeno žito siromašnim porodicama novih stanovnika i to: Nikoli Budoeviću, Jeleni ud. Mate Lipanovića, Jakovici Cukorović, Magdaleni Lizatović, Uršuli Sarić, Ani Šeulić, Luciji Tartinoj, Ani Budalić, Cviti Radošanić, Jeleni Budalić, Margariti Bartičević, Barbari Veić, Magdaleni Balaić, Luciji Jukunović, Jeleni Čebelj, Petruši Marinić, Ivanki Mrkonjić, Vandeliji Perić, Jakovu Zečeviću, Margariti Grgičević, Franji Lizatoviću, Margariti Bertlečić, Margariti Marković, Mariji Vinjašić i Mariji Bartulović.⁶⁰

Pobjede mletačke pod Sinjem i u Hercegovini, kao i neprestani upadi u Bosnu i Hercegovinu, počеше zadavati brige i straha Dubrovačkoj Republici. Bojala se da joj Mlečani ne zakrenu vratom, jer im je smetala pri vojnim pothvatima protiv Turaka u Hercegovini i Albaniji. Zato su se Dubrovčani dali pod zaštitu cara Leopolda i čekali od njega pomoć i dolazak carske vojske u Bosnu i Hercegovinu. Bilj bi rado primili u grad i carsku posadu, ali nisu se usudili radi Turaka kojima su i tajno i javno pomagali protiv Mlečana. Dubrovčani su ipak igrali dvoiličnu ulogu prema Turskoj i čekali njezinu propast da se zatim dokopaju Hercegovine ili barem Trebinja i Popova. Međutim, u studenom 1687. Mlečani uzeše Carine iznad samog Dubrovnika. Ne valja se

⁵⁹ Batinić, n. dj., 165—6. — Lulić, *Memorie*, 10.

⁶⁰ LM, 25—26'.

zato čuditi da je nastala ljubomora i neiskrenost između bečkog dvora i Mletačke Republike.⁶¹

Slijedeća godina 1688. bila je puna pobjeda carske i mletačke vojske. Turci su bili bačeni preko Save u Bosnu, a 6. IX je nad Beogradom zalepršala carska zastava. Dan prije toga carevci su kod Dervente bili potukli bosanskog pašu. Carski dvor je sada htio da se još dublje provali u Bosnu i otme je Turcima. Namjera je Beča bila da tako preteče Mlečane koji su iz Dalmacije također napredovali prema Bosni i Hercegovini. Osim toga su Mlečani privukli na svoju stranu i Crnogorce koji su Cornaru pomogli pri osvajanju Herceg-Novoga. Da ih kazni, poslao Sulejman paša 8000 ljudi na Crnu Goru, ali su uz pomoć Cornara Turci bili poraženi. No, s druge strane, carske čete prijeđoše na Balkanski poluotok do Niša, Vidina i Skoplja, a vojvoda Badenski zauzme u Bosni Zvornik pa krene put Banje Luke koju ipak ne osvoji, nego se vrati preko Save. Prevari se bečki dvor u nadi da će mu Bosna pasti u krilo kao zrela jabuka.

Sretnije su ruke bili Mlečani u Dalmaciji, gdje je još jedini Knin bio u turskim rukama na veliku smetnju mletačkoj vojnoj vlasti i napast primorskim gradovima. General Cornaro odluči ga uzeti. U Kninu je zapovijedao Mehmed paša Atlagić, prijašnji bosanski paša, koga je Sijavuš paša bio poslao da čuva grad. Cornaro opaše grad i 11. IX ote ga na juriš, a pašu sa pet aga i oko 1800 vojnika zarobi. Na čelu dalmatinskih četa bio je junački visovački gvardijan fra Andrija Resnica, koji prvi svojom rukom zatakne krstaš barjak na kninske zidine. Sada pade i Vrlika i Zvonigrad i tim se dalmatinsko Zagorje oslobodi od Turaka.⁶²

Toga su ljeta Dubrovčani kušali pod carskim barjakom osvojiti Trebinje i Popovo. Htjeli su zato i Nonkovića u Neretvi predobiti na svoju stranu. Bili su razglasili da je Mletačka Republika otpremila svoje sile iz Dalmacije na Istok i odvrćali su susjedne stanovnike od Mlečana. Mamili su ih sebi i carskoj strani i primali mletačke bjegunce. Sa svim tim Dubrovčani nisu uspjeli.⁶³

Nije sada Mlečanima preostalo drugo nego da sami zauzmu one krajeve i da Dubrovnik stisnu. Mletačka vlada u to ime naredi 7. X 1688. općem providuru da nastoji pridobiti Čitluk, Popovo i Trebinje. U Makarskom primorju počela se opreмати vojska. Makarski providur Priuli razdijeli 21. X dvopek, prah i olovo harambašama koji su vodili svoje čete u javnu službu u Neretvu (Gabelu — Četluk). Filip Terzić i Petar Ivanović vodili su 52 čovjeka, Juras Veić 45, Stjepan Tomić 24, Ivan Miošić 27, Rade Miletić 22, Maras Miočević 40, Stjepan Buklijašić 15, Ivan Ivanović 28, Ivan Marasović 22, Marko Pivčević 46, Ivan Zale i kapetan Marko Antičić 43, Petar Popović 16, Ivan Aničić 15,

⁶¹ Rad JAZU 54, 65—73. — Ljubić, Pregled, 287. — Dubrovnik je tek u veljači 1689. primio 60 Hrvata, carskih vojnika (usp. G. Novak, Borba Dubrovnika za slobodu 1683—99, Rad JAZU 253, 75—77).

⁶² Rad JAZU 54, 76. — Ljubić, Pregled, 287—288. — Isti, Ogljedalo II, 225. — Smičiklas, n. dj., 143—145. — Bašagić, n. dj., 82.

⁶³ Rad JAZU 54, 73. — Smičiklas, n. dj., 145. — Novak, n. dj., 19, stavlja dubrovačke prodore u Popovo u siječanj i ožujak 1687, dok u ljetu 1688. spominje naoružavanje ljudi u Dubrovniku, a nikako napadaj, dapače kaže da su pomagali Turcima (45—47), a i u Radu 54 se navodi glagol »pridobiti«, a ne »osvojiti« (73), iako bi se to moglo uzeti u istom značenju.

Mate Gabelica 22, Mate Antulović 21 čovjeka. Na svakog je vojnika došlo po 4 i po libre dvopeka, pol libre praha i 6 zrna. Istog je dana dato dvopeka, praha i olova fra Luki od Imote i fra Stjepanu od Kotišine za 10 drugova s kojima su išli u Neretvu. Još su primili dvopeka, praha i olova harambaše Ivan Miošić i Stjepan Buklijašić za još 45 ljudi, pa Mate Poarić, koji su imali krenuti s brodovima u Neretvu. Jednako su s dvopekombili snabdjeveni i vlasnici brodova za mornare. U luci je bio brod pun dvopeka koji se razdavao vojsci, u kojoj su bili i harambaše iz sinjske krajine: Tadija Vušković, Mijo Mustaljin i Jakov Tomašević sa 23 čovjeka, Nikola Tomić i Pavao Mihanović sa 43, Nikola Ordelinović, Jure Kaligora, Marko Mačelić i Jerko Božić sa 52. Bilo je i nekoliko kumpanija dragona na konju i to: kumpanija kolunela Strela sa 50 ljudi, Giona sa 40, pa sa 28, Don Marija Trovatija sa 56. Nalazile su se i kumpanije Hrvata na konju: kumpanija Fenzi sa 38 ljudi, Trinchieri sa 26, Tiodosio 35, Soliman 20, Tartaglia 31, Ventura 28, Gelisio sa 32, Radoš sa 27, Cruta sa 26, Begna sa 28, Mitrović sa 19 ljudi. Kolunelu Jeronimu Račetinu izručene su dvije bačve praha za potrebe vojske koja je marširala put Neretve. Sve do 12. XI izdavao se harambašama dvopek za vojsku koja je kretala put Neretve kopnom ili morem. Samo neki draguni ostali su u Makarskoj zbog slabosti. Naknadno su neki harambaše, kao Marko Pivčević i serdar Miho Vodanović, vodili ljude u Neretvu i kasnije.

Sila mletačka, koja se bila sabrala u Neretvi, uvelike uplašila Dubrovčane. Opći providur javi 2. XI svojoj vladi u Mletke da su Dubrovčani pisali knezu Vojnu da je carska vojska na putu za one krajeve i da su poslali u Trebinje dva plemića neka sastave pismo kako se ono pučanstvo predaje caru te da često šalju glasonoše carskim četama da što prije dođu ovamo, a to sve da rade ne bi li zaustavili mletačko napredovanje. Providur opet 7. XI piše da je mislio osvojiti Trebinje i Popovo, ali nema što mu je potrebno, a ne zna što da čini kad bi mu Dubrovčani stali na put. Već je stekao dio Trebinjskog kotara i Zažablja. Pisao mu je carski rezident u Dubrovniku Corradino da su se stanovnici Popova i drugi susjedi izjavili za cara. Uprkos tome je mletačka vlada 24. XI odobrila providurov upad u Neretvu i zaokret izvanrednog providura Colba u Trebinje. Mletačka je vojska morala najprije osvojiti Norin i Čitluk da dođe do Trebinja. No dok se ona u to zimsko doba probijala da stigne do Trebinja i Popova, dotle je dubrovačka politika utoliko uspjela da su ta mjesta s okolnim općinama došla pod pokroviteljstvo cara Leopolda. Zima konačno prisili mletačku vojsku da se skloni u zimske stanove. Dne 5. XII opći providur javi u Mletke da se sprema na osvojenje Gabele, a 9. i. mj. da je podsjednuo Slivno i sve naokolo do dubrovačke granice. Vlada je zatim 18. XII pohvalila providura što je osvojio Norin i trebinjski most s kolunelom, pa neka što prije pohiti naprijed da preteče carevce. No mletački su računali bili pomršeni i Dubrovnik spašen. Preostalo je samo da Bosna i Hercegovina dođu u carske ruke, a da Dubrovnik tim zemljama bude glavno trgovačko mjesto kao što je nekada i bio.⁶⁴

Nerado je francuski kralj Ljudevit XIV gledao uspjehe carske vojske; on udari na Njemačko Carstvo radi Falačke. Nato Leopold sklopi savez sa Španjolskom, Engleskom i Holandijom protiv Francuske. Car je, dakle, morao

⁶⁴ LM, 26'—32. — Rad JAZU 54, 76—77. — Ljubić, Pregled 289. — Smičiklas, n. dj., 145.

sada ratovati na dvije strane i razdvojiti vojsku koju je imao protiv Turske. U to dođoše turski poslanici Zulfikar i Grk Maurokordato da prose mir mišleći da je sada tome zgodan čas. Ipak bečki dvor nije htio čuti za mir niti se odreći osvajanja Bosne, gdje je namjesnikom bio Topal Gazi Husejn paša. Namjera careva bila je da svoju vlast proširi sve do mora. U tome su se križali interesi carski i mletački. Turci popale Zvornik, ali ga ne zauzeše; uzalud su harali između Une i Kupe dok ih Hrvati ne potukoše pod gradom Zrinjem. Onda su se Hrvati digli da osvoje Liku na koju su Mlečani vrebali. Pod vodstvom popa Marka Mesića, za deset je dana osvojena Lika, a za njom i Krbava. Mlečani se pobojali da Hrvati ne provale u Dalmaciju i utvrdiše Zvonigrad, Strmicu i Knin.⁶⁵

Tako osvane godina 1689. U Dalmaciji su se s manjom žestinom nastavili obični okršaji na granici između Turaka i Mlečana. Mnogo je važnija bila potajna borba između Dubrovnika i Mletaka. Spletke dubrovačke nisu prestale. Car je bio dao Dubrovčanima tvrdu vjeru da će u slučaju mira njima pripasti Trebinje i Popovo, koje je, ionako bilo nekada njihovo. U travnju otpremiše Dubrovčani carskim vođama u Bosni svoje poslanike s pozivom da krenu naprijed, jer su svi stanovnici skloni caru. Carski rezident u Dubrovniku Corradino poručio u srpnju vitezu Nonkoviću u Klek da će biti obdaren velikim imanjima u Bosni i Hercegovini ako se izjavi za cara, i da će postati zapovjednikom dubrovačke sile protiv Turaka. Mlečani su zbog toga bili prisiljeni da požure sa svojim ratnim osnovama. Udariše na Čitluk, ali bez uspjeha, jer, kako je javio 13. IX opći providur u Mletke, Dubrovčani su na vrijeme obavijestili pašu koji je odmah velikom silom došao gradu u pomoć. U Čitluku su se uz Turke borili i Dubrovčani protiv Mlečana. Ipak u listopadu počeo za rukom A. Molinu, nasljedniku Cornarovu, da ovlada trebinjskim kotarom, gdje zauzme 10 kula i mnogo zemljišta, te Klekom, gdje sagradi dvije kule za obranu stanovništva. Jedino nije uspio protiv Gabele.

Ako su, dakle, Mlečani u Hercegovini nešto uspijevali, to su carske čete mnogo bolje vojevale u Srbiji, gdje su se osobito odlikovale kod Batočina (30. VIII) i Niša (24. IX). Turcima, dakle, nisu nigdje cvale ruže u borbama s carem Leopoldom i Mletačkom Republikom. Sa svim tim nije došlo do mira s njima, jer su Turci računali na sretnije vojevanje s Poljacima i s Rusima, a osobitu su nadu polagali u Francuze, koji su bili provalili u Njemačku, zbog čega je Ugarska bila ostala bez obrane, jer je carska vojna sila bila podijeljena.⁶⁶

To je bio uzrok da su g. 1690. carske vojske počele uzmicati. Pade Niš i Beograd, pade sva Slavonija i svi osvojeni gradovi. Činilo se da su sve dotadašnje pobjede bile uzaludne, pa se i Vlasi združili s Turcima. Naprotiv, Mlečani su mnogo bolje ratovali. Uzeše ove godine Malvasiju [Monemvasía] i tako očiste svu Moreju od neprijatelja. U Makarskoj je u ožujku sve živo. Po naredbi komesara Franje Michielija razdijeljeno je 23. i. mj. praha i olova harambašama za ljude koje su vodili u javnu službu. Miloš Rusendić vodio je 70 ljudi, Stjepan Tomičić 32, Šare Rudanović 70, Filip Terzić 10, Mate Je-

⁶⁵ Ljubić, Pregled, 288—289. — Batinić, n. dj., 164. — Smičiklas, n. dj., 147, 149—151.

⁶⁶ Rad JAZU 54, 77—81. — Ljubić, Ogledalo II, 226. — Smičiklas, n. dj., 152—3. — Batinić, n. dj., 175.

lavić 45, a svaki je čovjek dobio na glavu 1 libru praha i 12 zrna. Sutradan su prah i olovo primili: harambaša Mate Vrlić za 32 čovjeka, kapetan Marko Antičić za 37, harambaša Nikola Petričević za 32, harambaša Stjepan Ivičević za 32, harambaša Rade Miletić za 37, harambaša Stjepan Buklijašić za 31, harambaša Mate Aničić za 26, Vid Dorotijić za 12, Nikola Šutić za 27, a fratri Sv. Križa za obranu svoga samostana primili su 10 libara praha i 100 zrna olovnih. Dneva 24. III dobio je serdar Mate Bebić 150 libara praha i 1000 zrna da razdijeli svojim ljudima koji su bili u Ploči i Baćini, dočim su harambaše Juras Veić i Karlo Gudeljčić za po 30 ljudi dobili praha i olova da razdijele onima koji putuju u javnu službu. U knjizi monicionara nije, doduše, rečeno kuda su ove čete išle, ali nema sumnje da su krenule u Hercegovinu. I doista, u travnju razbi kotorski providur P. Duodo u Nikšićima hercegovačkog pašu Zina Aliju i zarobi ga, a u srpnju potuče trebinjske Turke i pomakne granicu na onu stranu.

Opet se Dubrovčani zabrinuše. Opći providur piše 6. III 1691. u Mletke da su Dubrovčani pisali svom poslaniku u Beču neka nastoji da carska vojska provali u Hercegovinu ne bi li pretekla Mlečane koji preko Vrgorca smjeraju na Čitluk i Popovo. Međutim su Mlečani u Hercegovini uspijevali. Mletački vojskovođa Erizzo protjera Sulejman pašu iz kule Nonkovića i prisili ga da brani Trebinje, Gacko i Nevesinje. To ipak nije spriječilo Turke da zaprijetu Makarskom primorju. Po naredbi generalovoj određeno je da se pučanstvu dade pucanjem iz mužara znak na uzburu, te je u tu svrhu 17. IV izdato praha Stjepanu Deanoviću i Matji Laliću, prokuratorima Tučepa i Podgore, Mati Čurliću i Juri Antičiću prokuratorima Drašnica i Igrana, te Nikoli Petričeviću prokuratoru Živogošća. Ne zna se ipak da li su Turci tada provalili u Primorje, jer su bili zaokupljeni težim brigama.⁶⁷

Slabi uspjesi carske vojske bili su umekšali ratobornost bečkoga dvora, koji je sada postao sklonijim za sklapanje mira. Uto umre sultan Sulejman III i naslijedi ga mlađi brat Ahmed (22. VI 1691). Ohrabreni dotadašnjim ratovanjem, Turci ne htjedoše mira nego se stadoše okupljati kod Beograda pod velikim vezinom Mustafom Köprülujem. Turska se i carska vojska sukobi 19. VIII 1691. kod Slankamena. Zametne se krvava bitka i svrši porazom Turaka. Posljedica te bitke bilo je konačno oslobođenje Slavonije i nada da će Turska sada pristati na mir. Tim više je bilo izgleda za mir što su i Mlečani u Dalmaciji imali novih uspjeha osvojenjem Vrgorca, koji je bio oslobođen junaštvom Rade Miletića, rodom iz Crne Gore. Mlečani su junački odbijali hercegovačkog pašu od Vrgorca, a Crnogorci i Bokelji skadarskog pašu. Hercegovački je paša, kako opći providur javi 28. I 1692. vladi u Mletke, bio

⁶⁷ LM, 35—37. — Rad JAZU 54, 89—90. — Mandić, n. dj., 244—245. — Ljubić, Pregled, 289. — Isti, Ogledalo II, 226. — Smičiklas, n. dj., 156—157. — Nešto prije toga bio je osvojen Vrgorac. Padom te tvrđave u mletačke ruke uvedena je opet katolička služba božja koju su Turci bili iskorijenili. Kako opći providur Aleksandar Molino kaže u ispravi od 28. XI 1690. pisanoj u Sućurju na Hvaru, pretvorena je vrgoračka džamija u crkvu B. D. M. od Uzašašća i predata s dušobrižništvom fratrima samostana u Zaostrogu, koji su bili zaslužni za osvojenje one tvrđave. Fratrima su za stanovanje date kuće s vrtom braće serdara Cukarinovića, Turaka.

navalio na kulu u Kleku, ali ga Nonković prisili na bijeg. Vlada zatim 9. II zahvali providuru na uspjehu mletačkog oružja u kraju oko Carine i Kleka.⁶⁸

I u tim vojnim pothvatima sudjelovali su Primorci. Novi makarski providur Bartul Gritti naredi monicioneru Pavlu Kačiću 1. II da izruči praha i olova serdaru Mihi Marundeliću, harambaši Milošu Rusendiću, Juri Veiću i Karlu Gudeljiću, poglavicama hajduka (capi di Caiducchi), koji su išli pod Imotski. Godina 1692. bila je dosta živa, jer su se očekivale navale Turaka pa su zato na granici postavljene straže. Dne 3. V krenuo je gubernator Primorja Ivan Antičić s Primorcima u pomoć kuli Nonkovića kod Kleka, a tako i kapetan Marko Lučić, jer su Turci bili navalili. Istog je dana harambaša Rudanov s nekim drugim harambašama išao put Vrgorca da ondje brani granicu. Potrebitim stvarima bio je opskrbljen i monicionar tvrđave u Vrgorcu, kapetan Ivan Martić. Gubernatoru Antičiću date su 25. V dvije bačve praha da ga upotrijebi za javne potrebe, dočim je harambaši Karlu Gudeljiću i drugovima dato 357 libara dvopeka za njihove ljude koji su bili razmješteni po stražama, što su se imale povećati zbog kretanja neprijatelja. Gudeljić je opet 2. VII primio 200 libara dvopeka za ljude na stražama, a sutradan i Antičić, jer se dočulo da se neprijatelj skuplja. Ove su straže bile u Župi i obližnjim mjestima pod zapovjedništvom Jure Rudanova, Karla Gudeljića i Marasa Mihočevića, Glavaša i drugih harambaša. Osim tih straža prema turskoj granici znali su se i uhođe ušuljati u neprijateljsku zemlju. Tako je 1. X 1692. išao Jure Mikrut sa 5 drugova i dobio 40 libara dvopeka, 4 libre praha i 30 zrna.

U tim ratnim neprilikama shvatljivo je da su se mnoge kršćanske porodice iz Hercegovine zaklonile u Dalmaciju pod okrilje mletačkog dužda. To je učinio Turčin Mecan s obitelji od 6 članova, te se s njima zajedno i pokrstio; na krštenju je dobio ime Marko. Iz državnog skladišta dobio je za hranu obitelji 26. II 80 libara dvopeka, 25. III 60, 3. VII 35, 1. X 40 libara.

U studenom 1692. kao da je bila zaprijetila velika opasnost Vrgorcu od 2500 Turaka, pa se vojska skupljala da mu krene u pomoć. Vojsku je vodio kapetan Canaggiatti. Po naredbi općeg providura Dolfina od 9. XII izdato je 1. I 1693. po 5 libara dvopeka svim ljudima koje su harambaše vodili. Serdar Miho Vodanović i harambaša Juras Veić vodili su 80 drugova, harambaše Stjepan Glunčević 35, Vid Rudanov 14, Saro Rudanov 18, Marko Pivčević 42, Miloš Rusendić 37, Cvitan Halačević 25, Rudo Cirićan 7, harambaša Mihočević 6, Petar Bašić 10, Ivan Nuganović 3, Stjepan Knezović 5 i Grgo Andrijašević 8. Harambaše su opet sakupili nove ljude, pa je i svima razdijeljen dvopek. Harambaša Mate Zale vodio je 60 drugova, Marko Pivčević 60, Sare Rudanov 54, Marko Bašković 14, Janko Sarinović 20, Mihoč Rubinović 30, Stjepan Glunčević 10, Petar Ciga 10, Stjepan Bitanga 10, Martin Bilosav 10, Miloš Rusendić 26, Petar Buinić 10, Stjepan Knezović 14, serdar Bušeljić 4, harambaša Toma Jurić 10, Ivan Kupisar 20, Luka Roguljević 20, Tadija Specia 25, Miho Karanović 4, a harambaša Maras 25 ljudi.

Po četiri libre dvopeka na glavu dobili su 27. II ljudi koje su harambaše nanovo sakupili i to: Vid Rudanović 12 drugova, Stjepan Glunčević 20, Marko Pivčević 42, Miloš Rusendić 10, Stjepan Visković 13, Maras Mihočević 20,

⁶⁸ Rad JAZU 54, 94—95. — Ljubić, Pregled, 289—290. — Isti, Ogdalo II, 226—227. — Smičiklas, n. dj., 159—160.

Sare Rudanov 20, Nikola Harambašić 10, Stjepan Knezović 10, Tadija Specia 10, Stjepan Knežić 10 i Šimun Cvitanović 15.

Vojska se i nadalje skupljala i slala. U smislu naredbe generala Dolfina od 19. VI izdat je dvopek harambašama da ga razdijele ljudima koje vode pod zapovjedništvom Canaggiattija. Harambaša Marko Pivčević imao je 40 drugova, Ivan Čopolin 16, Maras Mihočević 30, Mate Zalić 16, Mihač Rubinković 18, Ivan Bašić 30, Mihač Grubišić 34, Vid Rudanović 18, Miloš Rusendić 12, serdar Miho Vodanović 25, harambaša Jerko Ivanović 10, Petar Batinić 13, Juras Veić 20, Cvitan Granić 10, Grgo Kosić 8, Karlo Gudeljić 25, Stjepan Glunčević 10, serdar Mate Lučić 10, Jure Simičević 6, Rudo Kačić 8, Nikola Bulatović 6 i Mate Mandalinić 15.

Kroz cijelu godinu opskrbljivane su straže svakog mjeseca s dvopek, a dijelili su im ga harambaše Maras Mihočević, Marko Bašić, Karlo Gudeljić, Nikola Harambašić, serdar Vodanović i Gale. Serdar Ivan Gale bio je nedavno iz Broćna došao pod zaštitu duždevu, a samo Broćno došlo pod vlast mletačku. Opći providur Dolfino bio je naredio da se najsiromašnijim stanovnicima Broćna priteče hranom u pomoć, pa su 24. VII serdar Ivan Maršić i harambaša Jure Maić dobili 40 stara kukuruza da im ga razdijele. Pomoženo je također 1. IV Filipu Pupiću i Milutinu Jalovčiću, robovima koji su bili pobjegli iz Sarajeva iz turskih ruku; svaki je dobio po 15 libara dvopeka do svoje kuće.

Vojska koja je išla u pomoć Vrgorcima imala je konačno uspjeha; Turci su pod tvrđavom potučeni i većim dijelom sasječeni. Knjiga monicionara pod 1. XI 1693. bilježi da je poglavicama i harambašama koji su potukli Turke pod Vrgorcem, tj. knezu Juri Vičićeviću iz Poljica dato 64 libara dvopeka, serdaru Vodanoviću 40, a Šimunu Brunti inženjeru 10.⁶⁹

Sa svim tim porazom Turci se nisu umirili, pa je trebalo pojačati straže kojima su zapovijedali Nikola Harambašić, Maras Mihočević i serdar Gale. U tome je nova godina 1694. zatekla Primorje u pripremanju na daljnje borbe. Zapovjednicima straža dijeli se redovito dvopek, a harambašama prah i olovo. Tako je 17. II dobio harambaša Jure Knezović 40 libara praha i 500 zrna da opskrbi stanovništvo Župe, jer se očekivalo da će neprijatelj doći da pljačka ona sela. I serdar Gale dobio je 10 libara praha za straže, jer se doznalo da se Turci skupljaju. U Makarskoj je kapetan Toma Lučić za svoju kumpaniju primio 20. I 1168 libara dvopeka, 8. II 894 libre, 1. III 1118 libara, a 1. IV 1386 i još k tome 335 libara za hranu svoje brojne momčadi. Došla je zatim naredba od generala da se dade harambaši Juri Pervanoviću za 80 krajnjana od Dvara, koji kreću na put, 320 libara dvopeka, harambašama Juri Šainoviću, Mati Zaliću i drugim harambašama od Primorja, koji imaju otputovati, 415 libara, a knezu Marku Bariću 448 libara za 112 drugova Poljićana. Mora da je vojska išla put Vrgorca, jer je 7. III bilo monicionar naredeno da pošalje u skladište u Vrgorac za potrebe posade po naredbi općeg providura 3146 libara dvopeka, što će otpremiti kad stignu konji. Bojeći se da Turci ne bi provalili u Primorje, dobio je Furioso, kapetan gradske kule u Makar-

⁶⁹ LM, 37—41', 42'—45', 46, 48', 49', 52'—53. — Ljubić, Ogledalo II, 227. — S. Zlatović, Vojvoda Kruta, Bull. 1889, 54—56. — U makarsko područje doselilo se 1692. 200 katolika od Mostara pod vodstvom Ivana Rašića (Desnica, Istorija II, 290—292).

skoj, 10 libara praha da u slučaju potrebe puca na uzbunu, kao i za druge potrebe koje bi mogle nastati.

Kad je vojska bila sakupljena, udari opći providur Dolfino u lipnju 1694. sa 8000 pješaka i 4000 konjanika na Čitluk u Neretvi. On razdijeli čete tako da Turcima u Čitluku nije mogla stići nikakva pomoć. Zauzet je most kod Struga i pličine kod Trsane, a onda je poduzeto jurišanje. Turci u tvrđavi, vidjevši da ne mogu dobiti nikakve pomoći, ponudiše 20. VI predaju, kao i oni u kuli na Krupi. U tri dana pade Dolfinu u ruke sedam kula i grad Čitluk. Postavivši Vicka Donata providurom u Čitluku i ostavivši jaku posadu u gradu, Dolfin se vratio u Split. Glas o toj pobjedi došao je u Makarsku 20. VII, pa je Jure Ivančević, sin poručnika u kuli, koji je dva dana prije dobio 12 libara praha i 300 zrna da ih čuva za potrebu s obzirom na kretanje neprijatelja, dne 20. VII vratio olovo monicionaru, jer je pogibelj nestala.

S ovom vijesti prestaju podaci iz knjige monicionara i ponovo se javljaju tek 2. V 1712.

Osvojenje Čitluka urodilo je još težom posljedicom za Turke, jer oni sada napustiše Gabelu i obližnje kule. Uzrok tome je bila buna kršćana u Donjoj Neretvi od Gabele do Mostara. Raja se bila pobunila zbog nasilnog utjerivanja »filurije« tj. dukatnog poreza što su ga kršćani plaćali mjesto zemljišnog poreza i desetine. Na čelu pobunjenih bio je neki Jekas oglu (Peksaja). Ustanici prodru do Cetine, gdje izdajom gradskog age osvojiše grad Pužin, što ga je malo prije osvojio Husein paša. Mlečani su taj ustanak potpomagali i zatim 2. VII udarili na Gabelu, ključ čitavoj neretvanskoj krajini. Mlečani na čelu s providurom Dolfinom upriješe sve sile da se dočepaju Gabele i nakon žestoke opsade osvojiše ne samo Gabelu nego i Počitelj, a u Crnoj Gori Podgoricu.

Dubrovčani su već pri prvim mletačkim pobjedama u Hercegovini vidjeli da će mletačko oružje odnijeti pobjedu jer nije bilo nađe da carska vojska dođe u Hercegovinu. Zbog toga pismom od 24. VI 1694. čestitaše duždu na osvojenju Neretve i zaželiše mu još veće uspjehe. To je pismo mletački poslanik pročitao 3. VII u mletačkom Vijeću.

Pad Gabele izazva u Carigradu veliko negodovanje, a hercegovački muslimani zamoliše na Porti brzu pomoć. Imenovan je tada skadarski muhafiz Sulejman paša Blagajac vrhovnim zapovjednikom vojske, koja će Gabelu natrag dobiti. Blagajac je imao povesti arbanasku vojsku, a morali su mu se pridružiti bosanski namjesnik Mehmed paša Korča, Smail paša kliški sandžak, Sulejman paša hercegovački sandžak i Redžap paša Nevesinjac. Mehmed paša htio je da pred Gabelu dovuče iz obližnjih tvrđava što više topova, i kad su oni stigli, odlučio preko Livna krenuti put Gabele. Sulejman paša sastane se s drugim pašama pod Gabelom u kolovozu.

Većina pašine vojske bili su arnautski kršćani koji kao da nisu slušali svoje zapovjednike. Turci su devet dana navaljivali na grad, ali bez uspjeha, dapače opsjednuta vojska deseti dan sa serdarom Kokićem (Kukovićem) na čelu provali iz grada. Turci udariše i družinu mu većim dijelom što poubijaše, što zarobiše, a ostali se povukoše u grad. Ipak Turci ne postigoše ništa i di-goše opsadu, jer tobože nisu imali dosta topova i jer Arnauti nisu bili pouzdani. Iz Carigrada je međutim opet bilo naređeno bosanskom paši Korči da opsjedne Gabelu i da je osvoji (27. X 1694). Korča se vratio pod Gabelu, ali

ni tada nije imao sreće, jer ga velika zima prisili da se vrati u Bosnu, dočim Mlečani postigoše novih uspjeha u južnoj Hercegovini. Grad Klobuk svojevoljno im se predade 31. VIII.

I g. 1695. radio je Mehmed paša da otme Gabelu iz mletačkih ruku i u tu svrhu nastojao dobiti topove iz Beograda, ali Gabele ne osvoji. Mlečani su sjajno napredovali tako da su 27. IX 1695. bili u njihovoj vlasti Nikšić, Piva, Mostarsko polje, Trebinje, Popovo i Čitluk sa Zažabljem i unutarnjim zemljištem. Dubrovnik je sa svih strana ostao opkoljen od Mletaka i Dubrovčani više nisu smjeli ništa poduzimati, jer su bili sasvim rastavljeni od turskog posjeda. Mlečani su zašli iza leđa Dubrovačke Republike i spojili svoje posjede u Neretvi s onima u Boki Kotorskoj.⁷⁰

U to vrijeme novi sultan Mustafa II sakupi vojsku htijući obnoviti rat s carem Leopoldom. On i osvoji Lipu, Titelj i Lugoš i vrati se u Carigrad kao obnovitelj Carstva. Bili su i mletački podanici u Dalmaciji provalili u srednju Bosnu do Skopja, ali ih Korča paša dočeka i potuče. Drugi dio mletačke vojske udari na Stolac, ali na Ravnom bude suzbijen i poražen. Malo zatim prodru kotarski harambaše s nekoliko četa do Kupresa, gdje ih dočeka i razbi Girli Hasan paša, potisnuvši ih preko granice. S mletačke strane rat je 1696. bio prestao. Korčulanski biskup Nikola Španjić mogao je ljeti 1696. pohoditi Primorje od Neretve do Omiša i dijeliti krizmu, jer u Makarskoj već mnogo godina nije bilo biskupa. Splitski nadbiskup Stjepan Cosmi je te godine izvjestio Kongregaciju Propagande o stanju trebinjske biskupije. U izvješću kaže da je Trebinje, Popovo i Zažablje poslije osvojenja Čitluka pripalo Republici, ali u Trebinju već 100 godina nije boravio trebinjski biskup, jer su

⁷⁰ LM, 54'—57, 58'. — Ljubić, Pregled, 290. — Isti, Ogledalo II, 227, 228. — Bašagić, n. dj., 84, 85. — Rad JAZU 54, 109—111. — R. Muderizović, Nekoliko muhurova bosanskih valija, GZM 1916, 8. — Č. Truhelka, Pabirci iz jednog jačkog sidžila, GZM 1918, 168—170. — R. Jerković, Gabela, Sarajevo 1939. — Gabela je pala zajedno s Čitlukom, koji je tvrđava tog trgovišta. — Kod grada Pužina M. Perojević je u zagradi protumačio da je to Opuzen i stavio upitnik. Međutim, o Opuzenu ne može biti riječi, jer otkad su ga 1684. Mlečani zauzeli, više ga nisu izgubili. Ovdje se radi o nekom meni nepoznatom mjestu na Cetini.

Opći providur Daniel Dolfin izdao je u Čitluku 28. VI 1694. ispravu, kojom kapetanu Matijeviću daje u zakup 40 kanapa zemlje blizu one podijeljene vitezovima Nonkoviću i 10 kanapa u Metkoviću, što su prije bili vlasništvo braće Mustafe i Falage Čizmanovića. Zatim kuću s mlinom u selu Svitavi, prije vlasništvo Alage Belilovića. Još 30 kanapa zemlje u selu Gradac u Zažablju i kuću Derviša Mehmeda Periševića. Sentić je bio zaslužan što je sa svojim ljudima hrabro održao važno mjesto Trsanu (Terzana) pod paljbom iz tvrđava Gabele i Krupe s ocem, braćom i nećacima.

U drugoj Dolfinovoj ispravi od 10. VI 1696, izdatoj u Čitluku, nabrajaju se zasluge serdara Damjana Kadijevića. Glavna je posljedica, kaže providur, toga osvojenja bila oslobođenje naroda u Zažablju, Popovu, Trebinju i drugim osvojenim mjestima. Čim je Čitluk osvojen, predao se Mlečanima među prvima serdar Kadijević i doveo brojne porodice, od kojih je preko 500 ljudi bilo za oružje. Čim je on postao mletački podanik, zauzeo je tri kule u Kotezima. Kad su albanski, bosanski i hercegovački paša po drugi put udarili na tu tvrđavu, pohrli Kadijević u obranu s izabranom vojskom. Zajedno s pok. vitezom Nonkovićem pohara neprijateljsku zemlju i to je više puta učinio, osobito oko Ljubinja, i razorio 22 kule, a Turke natjerao da onaj kraj napuste. Razorio je u Bančićima i Redžepašiću kulu, pogubivši i zarobivši sve branitelje. Prošle godine (1695) sudari se s jednom neprijateljskom četom kad je opet išao da navalni na Ljubinje; između ostalih poginu tada buljubaša Tasmanović, kome Damjan odsiječe glavu.

ondje sami Turci i pravoslavni. Za kršćane u Hercegovini bili su u to vrijeme veoma zaslužna braća Petar i Mate Šoići reč. Mirilovići iz Mostara, koji su pomagali osloboditi robove i štitili katolike i fratre od Turaka i od pravoslavnih patrijarha. Sinjski providur Anton M. Semitecolo priznao je 10. XII 1696. zasluge fra Frane Marinovića, što je doveo iz turskih krajeva 736 katoličkih porodica koje su naselile Potravlje, Muć i Grab.⁷¹

Zadnji turski uspjesi naveli su sultana slijedeće g. 1696. da se opet vrati na bojište. Kod Temišvara dođe 24. VIII do neodlučne bitke. I Hrvati su tada bili osvojili Vranograč i Todorovo, ali su Vranograč opet izgubili. Zadnja provala carske vojske u Bosnu bila je 1697. Hrvati tada pokušao osvojiti Bihać. Da mu Turci ne dođu u pomoć, provališe iz Dalmacije Mlečani u Bosnu, a druga ih carska vojska zabavi u Posavini. Sa svim su tim carevci 8. VII morali napustiti opsadu Bihaća, kojemu priteče u pomoć Korča paša. Sve je to bilo uzalud, jer se spremala druga jača carska vojska koju je vodio princ Eugen Savojski. Poslije sjajne pobjede kod Sente, gdje princ 11. IX 1697. potuče tursku vojsku od 100.000 ljudi pod vodstvom samog sultana, Eugen krene 6. X u Bosnu. Sa 4000 konjanika i 2500 pješaka te nešto topova udari prema Sarajevu, dok Hrvati istodobno krenuše protiv Banje Luke. Dne 16. X zauzet je Doboj, Maglaj se preda, a Žepče je na juriš zauzeto. Turci su uzimali prema Sarajevu, a za njima poteče princ Eugen i podsjede vrhove oko grada s jednim dijelom vojske, dok s drugim provali u grad pozvavši građane na predaju. Odgovoreno mu je vatrom. Tada naredi da se grad na juriš zauzme i opljačka. Sarajevo je zatim spaljeno, ali od toga nije bilo koristi carskoj vojsci niti je stečena pobjeda. Eugen se morao vratiti, a s njim ode i veliki broj kršćanskog stanovništva, do 40 000 duša, naselivši se po Slavoniji i Ugarskoj.

Taj uzmak princa Eugena najviše je razočarao Dubrovčane koji su, kako 2. XI piše u Mletke izvanredni providur, nastojali da carske sile prodru dalje u Bosnu i Hercegovinu, nadajući se da će tako opet doći do skele na Neretvi.

Iako provala princa Eugena nije značila pobjedu, ipak je zabrinula Turke. Zbog toga u siječnju 1698. sultan odluči pregovarati o miru na osnovi »uti possidetis«. I Beč je bio tada pripravan na mir, a i Mlečani se dadoše skloniti, iako su sumnjali u tursku vjeru. Povjerenici ratujućih stranaka sastadoše se u Srijemskim Karlovcima da pregovaraju. Posrednici za mir bili su engleski i nizozemski poslanici kod Porte. Austrijski punomoćnici i oba posrednika više su bili na strani turskoj nego mletačkoj kad se radilo o razgraničenju na dalmatinsko-turskoj granici. Osobito su nastojali da Dubrovnik bude neposredno spojen s turskim, a ne mletačkim zemljištem. Dubrovčani su bili uvjereni da će ih samo Turci osloboditi od mletačkog smrtonosnog zagrljaja. Mlečani su preko volje pristali na mir koji je bio potpisan 26. I 1699. Pa i ugovoreni mir nije bio poštovan sa strane Turske prema Republici. Kad je došlo do razgraničenja, Mlečani su morali Turcima ustupiti još neka mjesta na bosansko-hercegovačkoj i arbanaškoj granici. Ivan Grimani, mletački odaslanik za razgraničenje, imao se kod Knina sastati s Osmanagom turskim i Marsiglijem carskim povjerenikom, da stave tromeđu, ali grof Coronini, lički zapovjednik, navali iznenada na Zvonigrad i otjera mletačku posadu. Napokon su ipak Osmanaga i Grimani odredili granicu od tromeđe

do Čitluka na Neretvi. Granica je u Dalmaciji tekla pokraj Knina, Vrlike, Sinja, Duara, Vrgorca, Čitluka do Kleka. Sve spomenute tvrđave dobile su također od turskog zemljišta koliko se u polukrugu moglo prevaliti za jedan sat hoda. Što se tiče granica Dubrovačke Republike, određeno je da Dubrovnik graniči s turskim područjem tako da promet između Dubrovnika i Turske bude slobodan. Prema tome, Grimani je morao dopustiti da se Popovo, Trebinje i Sutorina isprazne. Jedva su Mlečani dobili Novi i Risan. Razgraničenje je napokon završilo tek 21. I 1701. Mnogo je bolje u tome prošla Austrija, čija je granica išla od utoka Tise u Dunav pa na utok Bosuta u Savu, tako da je Turskoj ostao samo velik dio Srijema s nekim gradovima na Savi. Kako Dubrovnik više nije trebao pomoći i zaštite Austrije, to je Republika u kolo-vozu 1701. molila cara da je oslobodi plaćanja onih 500 zlatnih dukata koje je od 1684. plaćala u ime priznanja careva pokroviteljstva nad Dubrovnikom.⁷²

4. Biskup Nikola Bjanković — »Rat od Morije« — Požarevački mir.

Karlovački mir očuvan je kojekako za punih 15 godina. Nekih značajnijih događaja u Makarskom primorju nije bilo za to vrijeme zabilježeno. Može se dapače reći da su susjedski odnošaji između Primorja i Hercegovine bili snošljivi i dobri. Dana 21. XII 1699. stigao je u Makarsku novi biskup Nikola Bjanković. Njegova se biskupija protezala ne samo na zemljištu mletačkom u Dalmaciji nego i na turskom u Hercegovini. Vruća želja biskupova bila je da obiđe sve župe svoje biskupije, koja je i duhovno mnogo stradala u mnogogodišnjem ratovanju, a tada su tri četvrtine biskupije ostale još uvijek pod Turčinom. Biskup Bjanković je posjetio turski dio biskupije g. 1706. i 1710. s najvećim uspjehom, dočekan ljubezno i od samih muslimana. U Primorju zavladao je mir i nisu se više dijelili prah i olovo u ratne svrhe. U našoj knjizi monicionara počinju se bilježiti nanovo naredbe s 2. V 1712. Tada je novi makarski providur Franjo Bembo naredio da zapovjednik straže u gradskoj kuli digne 12 libara praha, što se potrošilo za pucanje prigodom njegova ulaska u grad. Godine 1713. izdaje se prah za svećnu pucjavu iz mužara na Božić, Veliki Petak i Uskrs, kao i prilikom dolaska općeg providura u Makarsku.⁷³

⁷¹ Mandić, n. dj., 257—264, 266—267. — Ljubić, Pregled, 291. — Isti, Ogledalo II, 228. — Smičiklas, n. dj., 167. — Lulić, Memorie, 10—11. — N. Španjić bio je korčulanski biskup 1673—1717. — Šoići su sinovi Ivana i Mata iz ugledne katoličke kuće u Mostaru. Starinom su iz Uzuriča kod Širokog brijega, a po plemenu Mirilovići. U toku ovog rata većina se iselila i nastanila kod Šibenika u mjestu po njima nazvanom Mirilovići. Drugi su izumrli u zavičaju u XVIII stoljeću. Spomenuta su mjesta u Sinjskoj krajini, a fra F. Marinović je iz Broćna (umro u Živogošću 1705/8).

⁷² Rad JAZU 54, 113—114, 119—123. — Theiner, n. dj., 237—8. — Ljubić, Pregled, 291—2. — Isti, Ogledalo II, 228—9. — Batinić, n. dj., 165, 177—179. — Bašagić, n. dj., 86—7. — Smičiklas, n. dj., 167—172.

⁷³ N. Bjanković, makarski biskup 1699—1730. Usp. R. Jerković Biskup Nikola Bjanković, Teslić 1943. — Isti, Pastirski pohodi Nikole Bjankovića, Sarajevo 1942. — Notizie e Diari di Nicolò Bianković Vescovo di Macarsca, Prilog Bull. 1885, 3 i dalje. — LM, 59, 65.

Turci nisu ipak bili zadovoljni s Karlovačkim mirom jer su morali Mlečanima ustupiti mnogo zemljišta u Dalmaciji, a osobito na Istoku, gdje gubitak Moreje nisu mogli prežaliti. To je bio uzrok da su 1714. opet htjeli udariti na Mlečane. Opći providur Anđeo Emo izvijesti tada svoju vladu o turskim pripremama u Bosni protiv Crne Gore. Bosanski namjesnik Numan paša Köprülü porazi Crnogorce, pa se neki od njih bili sklonili na mletačko zemljište u Boki. Među njima je bio crnogorski vladika Danilo s nekim narodnim starješinama. Na Porti su Republici upisali u grijeh što ih je primila i što nije pristala da ih izruči. To je bio povod ratu.⁷⁴

Na početku g. 1715. nalazio se opći providur Emo u Sinju, kad mu na Vodokršće dođe turski ulak iz Bosne i donese vijest da je veliki vezir Damad Ali paša u Carigradu navijestio Veneciji 8. XII 1714. rat. Tako se porodi »rat od Morije« (1714—18). Bilo je očito da će Turci najprije udariti na Sinj. No, Sinjani ih na poticaj svog providura Jurja Balbija pretekoše i napadoše turska mjesta te osvojiše Gardun, Čačvinu i Prološku kulu. Turci već 11. I napustiše most na Cetini kod Hana, dok ih iz Plavna i Strmice gonio knez Franjo Posedarski, a Vrličani iz Glavaša. Digla se sva mletačka Dalmacija da obračuna s Turcima koji su provaljivali na sve strane. Makarski providur Gaetan Zorzi razdijeli, po naredbi općeg providura, harambašama Ivanu Antičiću, Franji Cvitanoviću, Ivanu Periću, Ivanu Sinovčiću, Juri Lučiću, Ivanu Batiniću, Cvitanu Bušeljiću, Juri Rusendiću i Juri Josipoviću praha 116 libara i toliko olova da opskrbe ljude Makarskog primorja koji moraju ići iza brda u Župu na obranu od neprijatelja gdje se očekuje — kako javlja zapovjednik (sopraintendente) Jure Crnica, koji je one ljude vodio. Još je izdato harambašama Tomi Gudeljiću, Marku Rogliću, Zvanu Marasoviću, Jakovu Đininoviću, Stjepanu Tomiću, Mati Bulimbašiću praha 626 libara i toliko olova da to čuvaju kod sebe iza brda i u potrebi opskrbe ljude, jer se to iz Makarske ne može prenositi zbog neprestanih neprijateljskih provala. Također je 4. VII predato harambašama Cvitanu Bušeljiću, Juri Lučiću, Ivanu Batiniću, Juri Ljubiću, alfiru posade, Ivanu Antičiću, Mati Rusendiću, gubernatoru Markoviću, Franji Cvitanoviću i Ivanu Periću 203 libre praha i toliko olova za ljude iz Primorja, koje Crnica vodi u pomoć iza brda u obranu od neprijatelja, jer se očekuje da će doći na granicu da počini štetu.⁷⁵

Turska se sila spremala na moru i na kopnu. Veliki vezir krene s brodovljem da osvoji Moreju i grčke otoke. Kopnena se vojska sakupljala u Bosni, osobito u Kupresu. Bosanski paša Mustaj paša Čelić diže do 40 000 ljudi da s kopna pomogne brodovlju za napadaj na Zadar i druge dalmatinske gradove. Mustaj paša provali u Cetinu. Dana 23. VII, pucanjem prangija s Prologa dat je znak Sinjanima da se neprijatelj približava. Turci najprije udariše na selo Otok pa onda na Sinj. Narod stade bježati na sve strane, a Sinjani se zatvore u grad u kojem je bila posada od 700 ljudi. U sedam je dana neprijatelj 14 puta navraćao, ali je svaki put bio odbijen. Od 10. do 13. VIII bile su turske navale osobito teške i grad je bio znatno oštećen. U zoru 14. VIII neprijatelj je najžešće navalio i već je u blizini bio istaknuo svoje barjake. Juriš je trajao preko tri sata. Međutim je opći providur Emo bio poslao u Knin konjicu

⁷⁴ Rad JAZU 54, 126. — Ljubić, Pregled, 301—2. — Isti, Ogledalo II, 239. — Batinić, n. dj., III, 26. — Bašagić, n. dj., 91.

⁷⁵ LM, 60—60'. — Ljubić, Ogledalo II, 239. — Batinić, n. dj., III, 27.

da brani grad, a sam poleti iz Zadra u Klis, gdje se bila već sakupila vojska. Zatim se uputi iz Klisa put Sinja i vatrom dade znak Sinjanima da im dolazi u pomoć. Stiže uprav u osudni čas, 14. VIII. Turci se našli između dvije vatre. Nije im preostalo drugo nego se spasiti bijegom. U noći od 14. na 15. VIII umakoše glavom bez obzira u Bosnu. Nikola Lašvanin u svom ljetopisu piše o tom događaju: »Biše ga (Sinj) na sve strane i činiše žestoke juriše, ali mu ništa ne mogoše, nego pobigoše ob noć bez oružja, zašto tako hoti blažena divica Marija, koja dade Hrvaćanom da grada Turkom ne dadoše.«⁷⁶

U Emovoj vojsci bili su nadbiskup splitski, biskup makarski i mnogi redovnici, koji su uzdavali Bogu hvale za tu pobjedu. I u Makarskoj je proslavljeno oslobođenje Sinja pucanjem artiljerije; 26. VIII predato je, po naredbi općeg providura, alfiru makarske posade u tu svrhu 35 libara praha. Ali ipak, prave sigurnosti nije bilo iza brda Makarskog primorja, gdje narod nije mogao mirno da sakuplja ljetinu. Zbog toga je 31. X dato harambašama Juri Lučiću, Juri Mišendi, Ivanu Batiniću i Stjepanu Rušeljiću 65 libara praha, 65 olova da se opskrbi narod koji je imao ići da čuva »Vlahe« pri žetvi.

Mlečani su uz pomoć svojih podanika u Dalmaciji odolijevali neprijatelju, ali u Moreji su bili slabe sreće. To natjera Republiku da se opet obrati za pomoć bečkom dvoru i da obnovi 13. IV 1716. stari savez s carem Karlom VI. U tom su savezu Mlečani gledali svoj spas i pobjedu. Po naredbi općeg providura izdato je u Makarskoj 62 livre praha za pucanje iz topova da se Bogu zahvali za sklopljeni savez između cara i Republike protiv Otomanske Porte.⁷⁷

Car, kao mletački saveznik, pozva Tursku da isprazni Moreju i povuče se u granice određene Karlovačkim mirom, a da Mlečanima plati odštetu. Veliki vezir odgovori na to provalom u Ugarsku. Potkraj srpnja predoše Turci Savu, ali ih kod Petrovaradina dočeka 5. VIII princ Eugen Savojski i hametom potuče. Dne 12. X predade mu se i Temešvar, a Turci uzmakoše prema Beogradu. Uzradovali se Mlečani videći ove uspjehe carske vojske, te je 23. VIII dato zapovjedniku posade u Makarskoj Jakovu Lizatoviću 20 libara praha da se puca iz topova za što sretnije napredovanje carskog oružja protiv Porte. Uto se i Mlečanima nasmijala sreća. Pod Krf je bila doplovila sva turska pomorska sila. U pomoć mletačkoj posadi bilo je iz Dalmacije poslato do 2000 ponajboljih junaka, te je Mlečanima uspjelo da Turke odbiju. I ta je pobjeda u rujnu proslavljena u Makarskoj pucnjavom iz topova. Kud i kamo bi Mlečani 1716. bolje uspijevali protiv Bosne i Hercegovine i možda bi bili obje pokrajine i osvojili da su imali više razumijevanja prema narodu u Dalmaciji koji je stradao i od gladi i od oskudice svake ratne potrebe. Opći providur Emo nije mogao skloniti mletačku vladu da se pobrine za narod koji je uvijek bio pripravan na četovanje, ali prazna vreća ne može da stoji ni prazna puška da puca. Zato je providur Emo bio prisiljen da 2. III tvrđu Gabelu (Čitluk) svojevoljno digne lagumom u zrak i do temelja sruši, pa se pred premoćnim nepri-

⁷⁶ Ljubić, Pregled, 302—3. — Isti, Ogledalo II, 239—240. — Batinić, n. dj., III, 27—8. — Assedio di Sign del 1715, Bull. 1885, 75—80. — J. Jelenić, Ljetopis fra Nikole Lašvanina, Sarajevo 1916, 72. Potpuni citat iz Ljetopisa glasi: »i biše ga sa sve strane i činiše žestoke juriše, al mu ništa ne mogoše, i biaše se kotarska vojska kupila kod Klisa. Al ji Turci ne dočekaše nego pobigoše obnoć brez obzira zašto tako hoti B. D. M. koja dade Harvaćanom snagu, da grada Turkom ne dadoše.«

⁷⁷ LM, 60'—61. — Rad JAZU 54, 127. — Ljubić, Pregled, 303. — Isti, Ogledalo II, 240. — Batinić, n. dj., III, 28.

jateljem povuče u Opuzen, kamo preseli i stanovništvo Gabele. Tek kad je u lipnju stiglo nešto pomoći, mogao je da skupi oko Drniša i Klisa sve sile pod generalima Noskiem i Spaarom i da se opre bosanskom paši Jusufu koji je dolazio s vojskom iz Livna u Cetinu. U Neretvi se također istaknuo vitez Nonković iz Kleka; on predobi Metković i Hutovo (11. XI) i porobi sve naokolo do Mostara, iako je hercegovački paša uzalud krenuo s jakom vojskom protiv njega. Mlečani uzeše opet Carine i Popovo i tako ponovo otvoriše vezu između Dalmacije i Albanije iza leđa Dubrovnika.⁷⁸

Slijedeće g. 1717. osvanuše bolji dani. Emov nasljednik, opći providur Alviz Mocenigo, povede čete do Livna i razbi hercegovačkog pašu, a u srpnju prodre do Imotskoga i 15. ist. mj. zaputi se s dovoljnom vojskom i sa šest topova u Hercegovinu da opsjedne Mostar, dok su druge čete iz Herceg-Novoga imale zauzeti Trebinje i pokušati osvojiti Ulcinj i Bar. Obje vojske čekale su uspjeh carskog oružja i pad Beograda. No i Dubrovčani su sa svoje strane napeto čekali osvojenje Beograda u nadi da će se riješiti mletačke pogibelji. Dubrovački nadbiskup ovako piše 13. VII u Rim: »Ja čekam s velikim nestrpljenjem vijest o zauzeću Beograda, da svojim očima vidim nanovo posvećeno bosansko kraljevstvo i hercegovačku vojvodinu zvanu inače Sv. Save, koje graniče s ovom (dubrovačkom) državom, gdje je nekada dubrovački nadbiskup imao mnoge područne crkve. Velike li radosti, velike li utjehe vidjeti džamije pretvorene u crkve, raskolnike u katolike, a Turke u kršćane!« Nadbiskup još kaže da se vratio iz Sarajeva glasnik koga su Dubrovčani bili poslali i da je donio vijest da Nijemci svom silom udaraju na Beograd koji se nalazi u takovu stanju da sarajevski Turci očekuju svaki dan da će pasti pa se svi spremili na bijeg i držali pripravne konje, dočim su imućniji uklonili žene i djecu s blagom. Glasnik je još rekao da je među sarajevskim Turcima zavladala zabuna, strah i očaj.⁷⁹

Kršćani u Hercegovini također su upirali svoje oči u carsko oružje pod Beogradom. Iz pisma dubrovačkog nadbiskupa od 15. VII 1717. saznaje se da je general Mocenigo s velikom vojskom i sa 6 topova bio krenuo u opsadu Mostara. Bilo je očito da Mlečani namjeravaju udariti od Mostara i Trebinja dalje u Hercegovinu. Ne čekajući konačan uspjeh, uskoči bogati mostarski trgovac Šoić pod mletačko okrilje i stavi se na čelo četi da istjera Turke iz Imotske krajine. Trebalo mu je i topova, ali mu ih Mlečani ne dadoše dok se ne obveže da će im ih platiti ako ih po čemu izgubi. Dana 2. VIII 1717. pođe mu za rukom prisiliti imotsku posadu da ostavi grad i okolicu. Sve je tada ustalo na noge. Novi makarski providur Marko Grioni naredi 20. VIII da se 10-orici vojnika dade po 1 libru praha i 1 libru olova pa opet 2 libre praha da pucaju iz mužara i jave Primorcima neka krenu na granicu u pomoć gdje bude potrebno. Potrebe rek bi nije bilo, jer se 22. VIII 1717. Beograd predao.

Ovu lijepu priliku Mlečani nisu znali iskoristiti. Mogli su zauzeti svu Bosnu i Hercegovinu, ali su se po svom običaju brinuli samo za svoje stvari na Istoku, prepustivši svojim gladnim i siromašnim podanicima u Dalmaciji

⁷⁸ LM, 59' — Rad JAZU 54, 127—128. — Batinić, n. dj., III, 29. — Ljubić, Pregled, 303—304. — Isti, Ogledalo II, 240—241. — Bašagić, n. dj., 91. — Gabela nije, kako M. Perojević navodi, srušena u početku 1716, već potkraj 1715.

⁷⁹ Theiner, n. dj., 251—252. — Batinić, n. dj., III, 30—31. — Ljubić, Pregled, 305. — Isti, Ogledalo II, 242.

da u prvom redu pribavljaju hranu upadima u tursku zemlju, a ne da osvajaju turske gradove. Mlečani su doduše po padu Beograda došli pod Mostar i popalili mu predgrađe, ali se i povukoše neobavljena posla zbog oskudice novca i neurednog plaćanja vojske. Svoj neuspjeh je providur Mocenigo svaljivao na Dubrovčane, javivši 20. XI u Mletke da se Turci, nahuškani od Dubrovčana, pripremaju napasti Hutovo, Popovo, Trebinje i Carine.⁸⁰

Ratovanje je na granici uza sve to jenjavalo zaslugom pobjeda carske vojske. U Primorju se više ne čuje bojno puškanje. U Makarskoj u prosincu 1717. odjekuju topovi, mužari i puške samo u čast sv. Barbare i Božića, a tako isto 1718. za Uskrs i Tijelovo. Porta napokon uvidi da je sreća ostavlja te ponudi saveznicima mir. Za cara Karla bilo je prihvaćeno načelo »uti possidetis«, a za Mlečane ne samo to nego da će ih Turci naknaditi radi Moreje. Turci na to ne pristadoše i zahtijevaše da Mlečani puste sve zemlje što leže iza leđa Dubrovačke Republike, od Kleka do Novoga. Mlečani za nevolju pristadoše i na to. Tako je 21. VII 1718. potpisan u Požarevcu mir s Turskom na 24 godine. Car dobi Banat, dio Vlaške do Alute i nešto Srbije, a Sava ostade granicom prema Bosni, dočim se Mletačka Republika imala povući iz nekih osvojenih mjesta u Hercegovini. Na glas o sklopljenom miru naredi 30. VIII 1718. izvanredni providur Balbi da zapovjednik gradske kule u Makarskoj digne 20 libara praha za pucanje iz topova i pušaka prilikom mira između Republike i Porte.

U prosincu su turski i mletački povjerenici u Sutorini označili granice. Turci su dobili natrag Zubce, Carine, Trebinje, Popovo i Hutovo. Tako je Dubrovačka Republika opet dobila Turčina za susjeda. Mlečanima se osvetilo što su bili razorili i napustili Čitluk i Gabelu, jer su pri razgraničenju Turci tražili za sebe svu Neretvu. Providur se branio time da Mlečani nisu Neretvu napustili, jer i tada drže posadu u Norinu, Opuzenu i Kleku. Ipak su Turcima ostali Gabela i Čitluk, a Klek Mlečanima, pa je granica povučena od Žabske gore pa okolo poviše Metkovića, Vrgorca, Imotskoga, Sinja, Vrlike i Knina do Strumice. Ta je granica i kasnije dijelila Dalmaciju od Bosne i Hercegovine. Ovo razgraničenje donijelo je čitavoj Dalmaciji mir i veselje. Makarska i njezino primorje počinuli su i počeli vidati teške rane koje su ih bile pritisle tokom dugih godina ratovanja u vječnoj borbi s Turcima. Makarski providur, koji sada nosi naslov »providur Makarske, Primorja, Vrgorca i njihove jurisdikcije«, izdaje prah samo za vesele prigode i blagdane. Puca se iz topova, mužara i pušaka na Božić, Uskrs, Tijelovo, na dan sv. Marka, sv. Justine i sv. Barbare. U gradskoj kuli ostaje samo 5 vojnika za stražu i njima se godišnje daje nešto praha i olova. Tako se nastavljalo g. 1719, 1720, 1721, 1722. i 1723. S danom 12. VI 1723. svršava naša knjiga monicionara za uprave makarskog providura Ludovika Cornara.⁸¹

⁸⁰ LM, 61. — Theiner, n. dj., 252. — Rad JAZU 54, 130. — Jelenić, n. dj., 72. — Batinić, n. dj., III, 30, 31. — Ljubić, Ogledalo II, 241. — Ujević, n. dj., 90. — Mate Soić je bio prvi kolonel Imotskoga.

⁸¹ LM, 61—65. — Rad JAZU 54, 131. — Batinić, n. dj., III, 32. — Bašagić, n. dj., 92. — Ljubić, Pregled, 305—306. — Isti, Ogledalo II, 243.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXIII—XXIV

1970—71

Redakcioni odbor:

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Izdaje
Povijesno društvo Hrvatske
Zagreb